

KUPUJTE IBA OD PREDAJCU S PREUKAZOM

NOTA BENE

2,40€ polovica pre predajcu

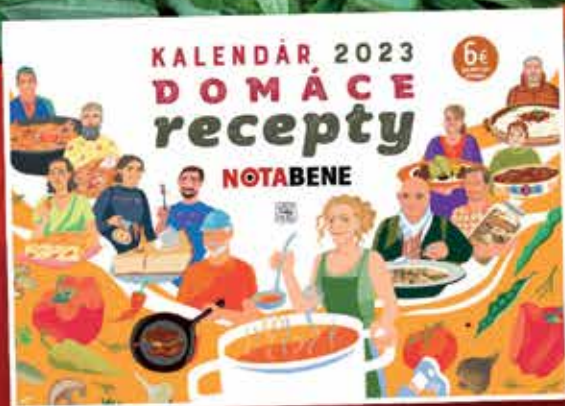
November 2022/256

S CHUŤOU DO NOVÉHO ROKA S KALENDÁROM NOTA BENE

6€
polovica pre
predajcu

**DARČEKY
Z NOTA BENE
POTEŠIA
A POMÔŽU**

Ilustrácia na obálke: Sasha Chagina

Rozhovor
Nechceme
žiť v pivniciach

4

Reportáž
Ovečky na svetre

8

Reportáž
Čarovná píšťala

14

Reportáž
Ako v maternici

19

Rozhovor
Hlas kotolne

24

Proti prúdu
Fantastické prázdniny

28

Pútnik
Na horúcej pôde

30

Terapia teplom

Hej, cizince, poď se ohráť k ohni - znel nápis na plagáte, ktorý visel v mojej detskej izbe a zahrieval moju týždňovú dušu. Teplo a prijatie - netúžime po tom všetci?

Ľudia bez domova veľmi dobre poznajú chlad a zimu. Poznajú ulicu aj slabo vykúrené a stále drahšie ubytovne. Ešte horšia ako premrznuté nohy je však chladná ľahostajnosť okoloidúcich.

Žijeme časy energetickej krízy, ale najmä krízy ľudskosti. Pár mesiacov dozadu sme pri príprave tohto čísla premýšľali nad reportážou z Teplárne, ktorá bola miestom prijatia pre mnohých ľudí. Netušili sme, že budeme v tejto súvislosti riešiť čosi nepredstaviteľné. Vraždu dvoch nevinných ľudí. Len tak, z nenávisti.

Prezidentka odkázala LGBTI+ ľuďom: „Prepáčte, že sme vás neochránili. Patrite k nám.“ Nasledovali prevažne vlažné a opatrné reakcie našich zákonodarcov. Ukázalo sa, že smrť dvoch ľudí bola málo na to, aby sme konečne uľahčili život ľuďom LGBTI+. Kedy, ak nie teraz?

Veľmi ma bolí, že na Slovensku považujeme za normálne mať predsudky voči ľuďom LGBTI+. Vyhybame sa diskusii o ich právach, lebo je to „kontroverzná“ téma.

Toto nie je žiadna kultúrna - etická téma, žiadna ideológia. Tu ide o právo na normálny život pre našich priateľov, deti, kolegov a susedov. Ľudí, ktorí tu žijú s nami a musia sa v našej krajine v 21. storočí cítiť ako občania druhej kategórie. Z najvyšších miest parlamentu beztrešne počujú, že sú úchylkami, ktorí nepatria do ulíc, a vyhrážky, ako by im ktosi najradšej zavesil na krk kameň a utopil ich.

„Najtemnejšie miesta v pekle sú vyhradené pre tých, ktorí v časoch morálnej krízy zostávajú neutrálni,“ napísal Dante Alighieri. História ukázala, že v takom pekle potom žijeme všetci. V takom pekle je pekelný chlad.

Nenávisť, ktorá bola tentoraz namierená voči LGBTI+ ľuďom, je tou istou nenávisťou, ktorá sa obracia voči Židom a iným menšinám, voči ľuďom bez domova a ďalším vylúčeným skupinám ľudí. Nenávisť sa šíri našou spoločnosťou a už prekročila kritickú hranicu. Musíme ju zastaviť.

Naša krajina potrebuje terapiu. Škoda, že ju nemôžeme poslať k psychológovi. Môžeme sa ale stať hovoriacou väčšinou. Nemlčať, keď sa ubližuje iným. Vyjadriť, že nám nie je jedno, keď sa porušujú základné práva ľudí. Hľadať k sebe cestu porozumenia namiesto pohrdania. Aby sa u nás bezpečne a dobre žilo všetkým bez ohľadu na to, koho majú radi, akej sú farby pleti alebo v akej sú sociálnej situácii. Lebo toto je náš spoločný svet, kde máme všetci svoje miesto.

Sandra Pazman Tordová, šéfredaktorka

P.S. Vidíme sa na celoslovenskom festivale Slovenská Tepláreň, ktorý sa uskutoční 12.-27. novembra.

NOTA BENE

11 2022

Editoriál

3

NOTA BENE
11 2022
Rozhovor

4

Nechceme žiť v pivniciach

Jana Čavojská

Niektó má potrebu vymazávať aj drobnú pripomienku našej existencie, hovorí Roman Samotný, LGBTI+ aktivista a majiteľ bratislavského podniku Tepláreň, pred ktorým terorista v októbri zastrelil Matúša a Juraja.

žitosti týkajúce sa ľudí žijúcich v spoločnej domácnosti. Sklamalo ťa to?

Predpokladali sme, že to neprejde, a nie sme zaskočení. Zároveň sme dúfali, že aspoň časti politikov dôjde, čo sa stalo. Nemám slová na to, že ani preliata krv nestačí, aby zmenili svoj postoj. Tento návrh zákona bol navyše úplne nedostatočný, nešlo ani o registrované partnerstvá. Mal to byť len akýsi súbor zmlúv. Samozrejme, bolo by to lepšie ako nič a určite by to bol posun oproti súčasnému stavu. Neuveriteľné, že ani toto naši poslanci a poslankyne nepochopili.

Aké najväčšie problémy v praktickom živote spôsobuje LGBTI+ ľuďom to, že ich spolužitie nie je nijako upravené?

Teraz hovoríme o životných partnerstvách, ktoré sa týkajú gejských a lesbických párov. Ale vecí, ktoré LGBTI+ ľudia riešia, je viac. Táto komunita je pestrá, sú tu aj transrodoví a intersex ľudia, ktorí majú iné problémy a je pre mňa dôležité, aby sa na nich nezabudlo. Pokiaľ ide o spolužitie gejských a lesbických párov, nie je to len o nahliadnutí do zdravotnej dokumentácie, ak je jeden z partnerov v nemocnici, alebo o dedenie. Ide o množstvo bežných, praktických záležitostí. Napríklad počas pandémie zostali páry rozdelené v okresoch. Ľudia, ktorí spolu žijú dvadsať, tridsať, štyridsať rokov, sa nemohli ani navštevovať, lebo nemali ako dokázať, že sú vo vzťahu. Rovnakopohlavné páry nemajú dostupné bezpodielové vlastníctvo, nárok na ošetrovné či napríklad na náhradné voľno, ak partnerovi zomrú najbližší. A mnoho ďalších vecí, ktoré sú dôležité aj v kritických životných situáciách. A veľkou témou je starostlivosť o deti. Podľa výskumu Slovenskej akadémie vied vychovávajú asi desaťtisíc detí dúhoví rodičia. Tie deti sú v absolútnom právnom vákuu.

Ide napríklad o biologické deti jedného z rodičov, ku ktorým ten druhý nemá podľa našich zákonov žiadny právny vzťah?

Áno. Pre druhého rodiča sú oficiálne cudzie. Ak sa ich biologickému rodičovi niečo stane, môžu čeliť veľmi ťažkým situáciám, napríklad že pôjdu do detského domova alebo k cudziemu človeku. Dúhové rodiny tu už sú, a sú tu odjakživa. Slovenské zákony však hádžu cez palubu nielen dospelých,

ale aj deti. Čiže v bežnom praktickom živote je množstvo konkrétnych situácií, v ktorých nemáme zo strany štátu žiadnu oporu. Plus ide aj o symbolické gesto, že naše súžitie, vzťahy a láska majú rovnakú hodnotu. Je nefér tvrdiť páru, ktorý je spolu celý život, že jeho láska je menej ako láska iného páru, ktorý je spolu možno dva týždne, ale má právo sa zosobášiť.

Cítil si, že sa v posledných rokoch menia postoje spoločnosti voči LGBTI+ ľuďom smerom k radikálnejším?

V Iniciatíve Inakosť sme robili prieskumy ohľadne akceptácie životných partnerstiev a celkovo LGBTI+ ľudí. Akceptácia dlhodobo každým rokom stúpala. Až do roku 2015, kedy bolo takzvané referendum za rodinu. Hovorím takzvané, lebo je lož, že bolo za rodinu. Bolo iba za jeden typ súžitia, nie za ostatné rodiny. Predreferendová kampaň bola taká obrovská, masívna a polarizujúca, že spôsobila obrovskú ranu do srdca slovenskej spoločnosti. Situácia sa odvtedy zhoršuje. Vidíme, že nešlo o nejakú náhodnú kampaň zopár ľudí, ale dlhodobú, dobre organizovanú a platenú záležitosť, ktorá z časti slovenskej spoločnosti sústavne vytvára nepriateľov. Čísla sa zhoršujú, radikalizácia sa stupňuje a postihy za útoky na LGBTI+ ľudí nie sú. Po teroristickom útoku na Zámockej sme oslovovali televízie s tým, či si moderátori môžu dať dúhovú stužku. Niektorí nám odpovedali, že chcú zostať apolitické. Čo znamená zostať apolitický v prípade teroristického útoku, v prípade vraždy? To je obrovský výsmech životom určitej skupiny ľudí. Prejavenie úcty k nášmu životu sa vníma ako politické gesto. Pritom je to základná ľudskosť.

LGBTI+ ľudia čelia v každodennom živote vyhrážkam a dehonestácii, mnohí zažili slovné, ale aj fyzické útoky. Ako sa takto dá fungovať?

Naučili sme sa autocenzurovať. Neustále si dávame pozor, čo kde prejavíme, čo povieme, ako sa budeme správať. Neustále zvažujeme, či sme v bezpečnom prostredí a či za to, že dám letmý bozk partnerovi na líce alebo ho vrúcnejšie objímam, nebudem čeliť nejakému útoku. To je naša každodenná realita. Druhou častou našej reality je, že ak robíme čo i len tieto drobné gestá, ak vôbec vyslovujeme, kým sme, tak to ľudia nazývajú provo-

NOTA BENE
11 2022
Rozhovor

5

káciou. Už len keď kdekoľvek na verejnosti pomenujem svoju identitu, je to provokácia. Ale ja len pomenovávam, kto som, tak ako mám neprovokovať? Pre niekoho je provokácia, už keď je chalan jemnejší, femínnejší. Čo s tým môže urobiť?

Vyrastal si na dedine. Musel si to riešiť ako tínedžer?

Najhoršia nadávka bola vždy buzerant. Počúval som to, odkedy som si uvedomoval svoju identitu. Hovorili: „buzeranti do plynu,“ a vedel som, že je to o mne. V škole som mal každý deň na tanieri, že som pupuš a buzerant.

Majú to dnes mladí ľahšie aspoň v prístupe k informáciám?

Keď som vyrastal, bolo informácií nula. Vedel som, že niečo so mnou je iné. A bolo veľmi zložité žiť s pocitom, že ste jediný pokazený široko ďaleko a vaša existencia je úplne zlá. Mladí ľudia teraz vyrastajú o niečo menej bolestne, lebo majú informácie, ktoré potrebujú, a vidia, že sú krajiny, kde to naozaj nikto nerieši. Ale online šikana a nekonečný každodenný tlak cez komentáre, poznámky, vyjadrenia politikov a političiek sú na vzostupe. Počúvame to nonstop, a samozrejme, že sa nás to dotýka. My dospelí sme už odolnejší. Pre mladé decká z malých dedín musí byť prijímanie samých seba devastáčné, keď vidia, čo sa deje napríklad v parlamente a počujú tie slová. Ale všetci cítime obrovský tlak. Mnohí opisujú, akú úľavu cítia, keď idú do zahraničia. Napríklad len do Česka. Zrazu to nie je. Nemusia to počúvať. V Španielsku sa môžu správať úplne prirodzene. Ísť s partnerom, partnerkou za ruku. Dať si bozk na ulici. Nikoho to nezaujíma, pre nikoho to nie je provokácia. Je to normálna súčasť života a nikto sa nad tým nepozastavuje. A pre nás je obrovská úľava vidieť, že inde to ide a nenormálne je to, čo sa deje na Slovensku.

Vyštudoval si žurnalistiku. Prečo si chcel byť novinár?

Vždy som bol aktívny. Máme to aj v rodine, moji blízki sa vždy angažovali v dedine, Červenom kríži a podobne. Na strednej škole som veľa písal, bavilo ma to. A mal som aj takú naivnú predstavu, že tým môžem zmeniť svet k lepšiemu. Žurnalistiku som robil dvánásť rokov. Trošku som vyhorel. Cítil

som, že médiá sa spreneverili svojmu účelu – čo sa našťastie zmenilo, ale žiaľ aj kvôli vražde Jána Kuciaka. V rámci svojej životnej krízy som uvažoval čo ďalej. Objavil som inzerát Inakosti. Hľadali niekoho na PR a marketing. Skúsil som to a išlo to. Projektov pribúdalo a cítil som sa užitočný.

Vtedy si začal organizovať aj eventy?

Vo februári 2012 som vo veľkom klube v centre Bratislavy urobil prvú párty Tepláreň. Mal som skromné očakávania. Myslel som si, že príde zopár ľudí. Ale zrazu ich tam bolo päťsto. Podniky pre LGBTI+ vtedy fungovali v malom, niekde v bočnej uličke alebo v pivnici. Náš komunitný život bol skrytý. Vtedy mali ľudia toho už plné zuby. Už sa nechceli skrývať, ale otvorene sa baviť v priestore prístupnom hocikomu. A potom sa to rozbehlo. Pridával som ďalšie a ďalšie akcie, až som robil párty každý týždeň. Po troch rokoch som si otvoril vlastný priestor, bar Tepláreň. Istú dobu fungovala paralelne spolu s Tepláreň párties v rôznych bratislavských kluboch. Tie počas pandémie skončili a zostal iba bar.

Jeho súčasťou však nie sú iba párty, ale aj ďalšie aktivity.

Áno. Robili sme veľa vecí. Najznámejší je kabaret. Býva každý mesiac a je to oslava ľudskosti, kde môže byť každý hviezdou. Je to taký open stage. Ponúka priestor každému, kto začína spievať, písať literatúru, drag queen či burlesque šou. Nie je podstatné, či je predstavenie super profi. Ide o odvahu. Guráž byť sám sebou. A publikum je veľmi podporné a vždy tleska. Mávali sme tam aj diskusie, premietania, queer cestovateľské kiná.

Vytvorila Tepláreň okolo seba komunitu ľudí, ktorá s tým priestorom žila?

Mnoho našich zákazníkov sa stalo našimi kamarátmi. To prepájanie ľudí bolo veľmi milé.

Vyhľadávali ju aj LGBTI+ ľudia zo zahraničia, ktorí sa napríklad v bežných podnikoch v meste necítili bezpečne alebo slobodne?

Tretina našej klientely bola zo zahraničia. A aj to je rozdiel. V tolerantných krajinách je pre nich prirodzené ísť do queer baru. U nás sa toho mnohí queer ľudia boja, lebo je to istá forma

coming outu. Majú strach, či tam nestretnú kolegu alebo sesternicu. Do tohto typu barov idú radšej vo Viedni, je to bezpečnejšie a jednoduchšie.

Prečo cudzinci uprednostňujú queer bary aj v krajinách, kde sa môžu normálne prejavovať aj v bežnom prostredí?

Možno z veľmi jednoduchého a praktického dôvodu: v queer bare sa človek vyhne omylom. Ak sa mu niekto páči a prejaví mu sympatie, môže sa stať, že to bude homofóbny človek a povedie to k reakcii, akej sa chceme vyhnúť. V queer bare sme na rovnakej vlne. Do queer barov však chodia aj hetero ľudia, ktorí oceňujú ich rešpektujúcu, priateľskú atmosféru.

Bolo ťažké nájsť priestor pre Tepláreň? Stretol si sa napríklad s odmietnutím?

Áno. Jeden priestor sme mali dohodnutý a hodinu a pol pred podpisom zmluvy, po týždni stretávania sa a doladovania detailov, mi realitáčka zavolala, že majiteľ si to rozmyslel. Naznačila mi, že zrejme si vygooglil, kto som, a neželá si tam queer bar. Pýtal som sa, čo si neželá. Že tam ľudia budú piť pivo? Potom som toho majiteľa náhodou niekde stretol. Som priamy človek, tak som ho konfrontoval. Mal pocit, že my nie sme tí slušní, takže nás tam nechce. Ale ten nie slušný bol predsa on. Našťastie majiteľ priestoru, kde sme teraz, je veľmi otvorený a podporný. Na začiatku tlmočil obavy z názvu Tepláreň. Či nebude niekoho vyrušovať. No pre mňa je dôležité, aby sme sa stále neskrývali. Nechceme, aby sa náš život odohrával po pivniciach. Nevidím na to žiadny dôvod.

Mali ste nejaké problémy, incidenty aj pred vraždou?

Na začiatku mi vyvolávali, či tam máme eskort. To je pokrivená predstava o queer ľuďoch. Niektorí si asi myslia, že od rána do večera súložíme. Nevedia si predstaviť, že sa rozprávame. Že vlastne máme úplne všedné životy. Stávalo sa, že z okolo idúceho auta vykrikovali „buzeranti“ a do reakcií na eventy na našej stránke dávali zvracajúce a hnevajúce sa smajlíky. Na to sme si zvykli a cítili sme sa bezpečne. Posledný rok však riešim jednu zvláštnu vec, maličkosť, ktorá však veľa o tom ce-

lom vypovedá. Pred Teplárňou je stĺp verejného osvetlenia. Celý je oblepený rôznymi nálepkami, aké sú aj po celom meste. Nalepil som tam maličkú nálepku dúhy. Takmer denne ju niekto zoškrabe. Vždy ju nalepím nanovo. Raz som tam stretol otca so synom, syn ju fidlikal kľúčom. Opýtal som sa, prečo ju dávajú dole, keď je tam veľa iných nálepiek, niektoré sú aj vulgárne. Otec odpovedal, že to budú zoškrabovať, lebo chcú. Ale ja nedovolím, aby nás vymazávali z ulice a budem to tam lepiť dovtedy, pokiaľ to neprestane. Naozaj sú ľudia, ktorí si dávajú tú námahu deň čo deň vymazávať ten drobný symbol, to drobné pripomenutie našej existencie.

Nemyslíš si teraz, že ste mali byť po celý čas hlasnejší? Vystupovať ráznejšie za svoje práva, aj keď vám verejnosť a politici hovorili, že máte byť potichu a skrytí a veci sa pomaly budú zlepšovať?

My aktívni sme robili, čo sa dalo. Rozumiem aj tým, ktorí majú strach. Mnohí queer ľudia zažili fyzické útoky. Atmosféra v spoločnosti ich ubíja. Ale

aj väčšinová spoločnosť je spoluzodpovedná. Prečo mlčí? Prečo nič nerobí? Určite mali byť hlasnejší aj ľudia z väčšinovej spoločnosti, ktorí veria v ľudské práva a demokraciu.

Dva dni po vražde si počas protestu proti násiliu na LGBTI+ ľuďoch vystúpil s veľmi otvoreným prejavom. Aké to bolo po rokoch autocenzúry?

Pred očami som mal – a doteraz mám – to, čo som videl po strelbe pred Teplárňou. Rozstrieľané telá svojich kamošov. Vedel som, že nemôžem mlčať. Cítil som veľkú bolesť, hnev a nespравodlivosť. Túžil som po tom, aby všetci tí, ktorí na protest prišli, aj reálne niečo urobili. Vážim si, že tam boli. Tá podpora je dôležitá. Ale veľmi si želim, aby sa neuspokojili len s tým. Aby to nepovažovali za vyriešené. Je málo, keď sa iba stretneme, a potom každý pôjde domov a nič sa nezmení. Ide nám o život. Ľudia si to musia uvedomiť.

Práve teraz, v priebehu novembra, organizujete veľa aktivít. Čo všetko sa deje?

Ak teroristický čin vraha nebude viesť k spoločenskej zmene, tak už tu

naozaj prejde hocičo a ľudský život nebude mať žiadnu cenu. Spustili sme veľkú kampaň smerom k politikom. Chceme tlačiť na konkrétne kroky, nie na omrvinky, ktoré napokon aj tak neprešli v parlamente. Zároveň chceme ukázať ľuďom, že každý z nás má možnosti niečo zmeniť. Veľa ľudí mi píše, aby Tepláreň pokračovala. Ja zdôrazňujem, nech sa nezbavujú svojej zodpovednosti. Ak ja otvorím a všetci sa uspokoja s tým, že všetko ide ďalej, tak sa naozaj nič nezmení a budú zomierať ďalší. Odkaz Teplárne má žiť prostredníctvom iných ľudí. Tepláreň má byť teraz každý priestor na Slovensku. Každý bar, fitko, obecný úrad, kancelária, škola. LGBTI+ ľudia sa majú cítiť bezpečne v každom priestore. Verím, že ľudia budú konať. Toto nie je len o LGBTI+ ľuďoch, ale o všetkých menšinách. Šialený manifest toho teroristu bol namierený aj proti nim. Musíme už prestať so šírením nenávisťi voči každému, kto je iný. Musíme vytvárať rešpektujúce prostredie. Na okraji spoločnosti majú byť tí, ktorí vyzývajú na nenávisť. Nie slušní ľudia, ktorí sú len niečím iní.

Ovečky na svetre

 Jana Čavojská

Vlna nie je odpad, ale všestranný materiál, z ktorého sa dá vyrobiť veľa vecí. Vo Vlnárskej manufaktúre perú a spracovávajú aj malé množstvá vlny, trebárs aj z jednej ovce.

Pred desiatimi rokmi boli Martina a Imrich Vozárovci na Islande. Cestovali stopom s tým, že si na rôznych miestach urobia pekné treky. „Všade boli chodníčky. Najprv sme si mysleli, že sú turistické. Ale boli to chodníčky od oviec,“ hovorí Martina. „Chovajú ich tam veľmi veľa. Túlali sme sa po tých ovčích chodníčkoch. Na kríkoch a vresoch bola pozachytávaná vlna. Trochu som si z nej nazbierala a celú cestu som si ju žmolila v rukách. Ten žmolík mám odtiaľ odložený doma v poháriku.“

Okrem oviec boli všade aj tradičné teplé svetre z ovčej vlny. Predávali ich

v stánkoch, na pumpách aj v supermarketoch a nosili k minisukniam aj k pracovným nohaviciam. Každý mal iný, originálny vzor. Martina si jeden veľmi chcela kúpiť, no pre mladú absolventku bola ich cena privysoká. Začala sa však zamýšľať: aj na Slovensku sa chová veľa oviec, ale takéto svetre nikde nevidno. Kde vlastne končí slovenská vlna?

Zimomriavky

Martina aj Imrich sa na lazy presťahovali po tom, ako sa im narodili dve deti. Imrich vtedy ešte

dochádzal za prácou do mesta. Keď čakali štvrté bábätko, bolo jasné, že veľká rodina bude potrebovať aj otca bližšie k domu. Martina už niekoľko rokov pracovala s vlnou. Prala ju, česala, priadla na kolovrátku. Zamýšľala sa nad prevádzkou malej pracovne na vlnu. Nakoniec sa manželia rozhodli, že idú do toho. V Senohrade vznikla Vlnárska manufaktúra. „Trvalo to dva roky a stroje na spracovanie vlny sú tu. Každé ráno, keď si na to pomyslím, mám zimomriavky z toho, že sa to celé podarilo.“

Sedíme v miestnosti s krosnami po Martininej babičke, s kľbkami vlny a výrobkami z nej. Martina spomína, ako sa s manželom prisťahovali na lazy a ona stretla v kostole Aničku. Tiež mala bábätko, tak sa dali do reči. „Jej muž choval stoštyridsať oviec. Ale s vlnou nerobili nič. Stála im niekde v stodole a nevedeli, čo s ňou. Tak sme sa dali dokopy a tú vlnu sme skúšali prať.“

Bola to metóda pokus - omyl, kým prišli na to, ako vlnu nespľstiť. Miestne ženy im potom ukázali, ako vyprnú vlnu načuchrať. Urobiť z nej akýsi obľáčik, ktorý sa ďalej čese a pradié. Mladé ženy to všetko skúšali v rukách. Nemohli však zohnať kolovrátok. „Ludia, ktorí ešte mali kolovrátky, si ich chceli nechať. Že raz budú mať cenu. Myslím, že takto na povale majú cenu akurát pre červotoče. Nakoniec sme kolovrátok zohnali od nejakej pani zo susednej dediny. Priasť nám však nešlo hneď. Vlna sa nám trhala.“ Aničkin manžel im potom vybrúsil na kolovrátku väčšie očká. Priadli totiž vlnu na kolovrátku na ľan. A vlna potrebuje väčšie očko, ináč sa doňho nezmesť a bude sa trhať.

Česačka z Anglicka

Dnes Martina pradié na novom kolovrátku. Kúpila si ho z Nového Zélandu. Práca s vlnou ju bavila a veľmi s ňou chcela robiť viac. No pri malých deťoch nestíhala prať väčšie množstvá vlny vo vaničke. „Hľadala som, kde sa dá vyprať. A zistila som, že na Slovensku taká služba pre malé množstvá vlny neexistuje. A vyčesať sa už vôbec nedá. Z Anglicka som si teda objednala malú bubnovú česačku. Tam také používa veľa ľudí. Dozvedela som sa, že na Morave niekto perie vlnu. Kúpila som si z farmy od Lučenca dvadsať kíl merína a poslala som to tam. No splstili mi ju. Nebrali ohľad na to, že ide o jemnú vlnu. Nebrali ohľad na to, že ju treba prať opatrne. Vrátil mi vrece nepoužiteľného materiálu. Takže ani toto nefungovalo.“

Kým predtým si Martina myslela, že je hádam jediná na strednom Slovensku, kto sa zaoberá spracovaním vlny, medzičasom zistila, že niekto ako ona je takmer v každej dedine. Nieкто plstí, iný pletie, ďalší robí papučky. Spolu s ďalšími nadšenkyňami založili občianske združenie Naša vlna. Snažia sa o obnovenie hodnoty

slovenskej vlny. Vznikla mapa, ktorá prepája chovateľov, remeselníkov, strihačov a spracovateľské podniky.

Na internete našla Martina informácie o koncepte „mini mill“, malých prevádzkach na spracovanie vlny. „V Belgicku, Spojenom kráľovstve, vo Francúzsku ich má každý región,“ hovorí. „Chovatelia tam môžu priniesť menšie objemy vlny. Vyperú im ju a spracujú podľa ich požiadaviek.“

Zázračné zviera

Momentálne najviac počť o austrálskej vlne merino. Martina tvrdí, že hoci sa toto plemeno chová aj na Slovensku, stále prevládajú domáce plemená ako cigája, valaška, kent či suffolk. „Vo svete existuje vyše tisíc plemien oviec. Každý región má svoje, špecifické pre prírodné podmienky, aké tam sú.“ Ovečka je vlastne tak trochu zázračné zviera. Nielen každé plemeno má inú vlnu, ale dokonca ani vlna z jednej ovečky nie je rovnaká. „Najlepšia je na chrbte a na bokoch. Na zadku má ovca tvrdší vlas, na hrudi a krku jemnejší. Čiže z vlny od jednej ovečky urobíte dva rôzne výrobky. Napríklad sveter aj papuče,“ vysvetľuje Martina. Samozrejme, na to by museli pri strihaní vlnu triediť. „No nikto to nerobí. Teraz sa to všetko hodí do jedného žocha aj so špinou, slamou a ostrihanými paznechtami. A majitelia oviec len dúfajú, že ich niekto tej vlny zbaví ako odpadu.“

No vlna nemusí byť odpad. Je to všestranný materiál – a aj samotnú Martinu už niekoľkokrát prekvapilo, na čo všetko okrem pletených výrobkov sa dá použiť. „Napríklad na sedlové deky, kročajovú izoláciu pod podlahy, zateplenie stien a stropov. Tento materiál je hrejivý a zároveň priedušný, takže pod podlahou sa nedrží vlhkosť. Včelári zistili, že filc by mohli použiť ako uteplivku do úľov.“ Na webstránke jedného z mini millov našla dokonca vlnené pelety. „Používajú sa v záhradách na mulčovanie alebo sa zapracujú do pôdy ako hnojivo. Pôsobením vlhkosti sa postupne otvárajú. Prevzdušnia zem a vytvoria viac priestoru pre koreňovú sústavu rastlín,“ vysvetľuje Martina. Stroj na vlnené pelety majú už aj v senohradskej manufaktúre. „Do peliet môže ísť nevytriedená vlna, ktorá sa nehodí na nič iné, aj so zvyškami slamy, krmiva a trusu. Pôdu to ešte obohatí. A výroba vlnených produktov je potom naozaj bezodpadová.“

Dýcha a hreje

Vlna z jednej ovečky je vraj akurát na jeden sveter. V Senohrade perú vlnu už od množstva tri kilogramy. Takže aj tým, ktorí majú jednu – dve ovečky na „kosenie“ a radi by z nich využili aj vlnu. Kto si želá vlnu aj vyčesať či spracovať na priadzu či filc, vyrobí mu ich. „Ak niekto skutočne nevie, čo s polotovarom ďalej, upletieme mu aj sveter alebo utkáme koberec,“ usmieva sa Martina. Už má skúsenosti. Siahne na ostrihanú vlnu a vie poradiť, na čo bude najvhodnejšia. Hrubé vlákna by vo svetri hrýzli, no môže z nich byť koberec. Každý typ vlny nájde využitie.

Keď do Vlnárskej manufaktúry kúpili stroje na spracovanie vlny z Talianska, na päť dní k nim prišiel aj školiťel, aby ich s nimi naučil robiť. „Rozprával nám, že v poslednom čase cestuje aj niekoľkokrát ročne do Peru. Vláda tam uvoľnila štátny monopol na spracovanie alpaky. Predtým ju každý musel odovzdávať štátu za nejakú almužnu. Bolo to zderstvo. Teraz si komunity zakladajú vlastné manufaktúry. Na odlahlých miestach tam vzniká veľa malých prevádzok, ako je tá naša. A nedávno bol inštalovať podobnú manufaktúru na náhornej plošine v Nepále. V dedine, kde nemajú ani elektrinu, si založili prevádzku na spracovanie vlny z jakov. Elektrinu im vyrábajú solárne panely. Ak vlnu spracúvajú aj na takých miestach, niečo na nej musí byť. Nejakú hodnotu to celé má,“ myslí si Martina.

Vlna je podľa nej úžasný materiál. Je teplá. Hreje, aj keď je mokrá. Aj keď vo svetri zmoknete alebo sa spotíte, stále bude dobre regulovať vlhkosť a teplo. Zároveň dýcha. Nie ako moderný akryl, polyester vo svetroch z obchodu. Vlna jednoducho funguje.

1 (str. 11) Martina Vozárová.

2 (str. 12) Nový kolovrátok si Martina objednala z Nového Zélandu.

3 (str. 12) Priadza, filc, česance - v Senohrade vyrobí z vlny rôzne polotovary.

4 (str. 12) Rôzne plemená aj ovce majú inú kvalitu vlny.

5 Sušenie vlny.

6 Lis.

7 Stroje do Senohradu objednali z Talianska.

8 Vlna je všestranný materiál.

9 Krosná zdedila Martina po babke.

Dagmar Gurová

Shutterstock

Náruč pre Kukulíka

Dominiky sú ľudia, ktorí sa v nemocniciach starajú o opustené bábätká, Kukulíkov. Trávia s nimi hodiny denne počas niekoľkých týždňov. Pritúlia ich, nechajú ich počúvať tlkot svojho srdca, spievajú im. Zmierňujú tým obrovský stres z odlúčenia, ktorý tieto deti zažívajú.

Niekedy sa v nemocnici ocitne Kukulík. Dieťaťko, ktoré hneď po narodení ostáva samo. Návrat, neziskovka, ktorá presadzuje a podporuje návrat opustených detí do rodín, takto právokovo označuje bábätká narodené napríklad v utajenom režime alebo so súhlasom na adopciu.

Kukulík musí v nemocnici čakať na právne vyjasnenie svojej situácie. Dôležité rozhodnutia, ktoré ovplyvnia jeho ďalší život, však vyžadujú čas. Stáva sa, že novorodeniatko v nemocnici strávi aj niekoľko týždňov. Bez človeka, ktorý by mu bol vždy naporúdzí. Bez hrejivej náruče, ktorú potrebuje pre pocit bezpečia a zdravý vývoj.

„Novorodenec nie je biologicky pripravený na odlúčenie od matky, ktorá ho mala deväť mesiacov v brušku. Stále sa cíti byť jej súčasťou. Potrebuje

počúť jej hlas, vnímať jej pohyby, vôňu a chuť,“ vysvetľuje Dana Koníček Žilínčiková, sociálna a psychoterapeutická poradkyňa, supervízorka a koordinátorka Centra Návrat v Banskej Bystrici.

Toto spojenie Kukulík hneď na začiatku života stráca a nemá sa s tým ako vyrovnávať. Zažíva taký obrovský stres, akoby bojoval o prežitie. Čas mu plyní inak ako dospelým. Každá hodina osamote stav dieťaťa zhoršuje. Dlhodobý stres nepriaznivo ovplyvňuje jeho zdravie. Môže spôsobiť vážne zmeny v mozgu a ovplyvniť, ako bude neskôr vnímať iných ľudí a svet.

Ako s vlastným

„V nemocnici urobia všetko preto, aby takéto bábätko fyzicky prosperovalo. Často sa mu snažia pomôcť

aj mimo svojich povinností. Pritúlia ho, vezmú na ruky, ale môžu to robiť len vtedy, keď na to majú priestor. Nie vždy, keď to dieťa potrebuje,“ hovorí Dana Koníček Žilínčiková. Pred štyrmi rokmi preto iniciovala projekt Dominika pre Kukulíka, ktorý opusteným novorodencom aspoň čiastočne nahrádza potrebnú blízkosť.

Dominiky sú dobrovoľníčky a dobrovoľníci, vyškolení Návratom, ktorí sa o Kukulíkov v nemocniciach denne láskavo starajú. „Robím presne to, čo by som robila so svojím dieťaťkom,“ opisuje Beáta Hirt, jedna z najskúsenejších Dominík. „Nosím ho na rukách. Držím ho čo najbližšie pri sebe, aby cítilo tlkot môjho srdca. Spievam mu. Rozprávam, čo som robila celý deň, ako je vonku krásne. Keď mi sestričky dovolia, môžem ho prebaliť aj

nakrmiť. Vždy je dôležité potvrdiť si to s personálom. V každej nemocnici je to trochu iné.“

Začínala na detskej jednotke intenzívnej starostlivosti. „Bolo to veľmi zložitý. Musela som dodržiavať prísne hygienické opatrenia. Obliekať si plášť, podchvílou si umývať ruky. S dieťaťkom sme sa nemohli vzdialiť od postieľky,“ spomína. „V nemocnici v Brezne nám zase dali k dispozícii niekoľko miestností, cez ktoré sme sa mohli prechádzať. Mali tam hojďacie kreslo, kočík. Naposledy som bola na oddelení, kde na takéto niečo neboli vybavení. Sestričky nám požičali svoju počítačovú miestnosť, ale zvykli sme si aj tam.“

Dana Koníček Žilínčiková potvrdzuje, že každá nemocnica je samostatný svet, v ktorom si musia dohodnúť osobitné podmienky fungovania. Na Slovensku ešte stále nie je samozrejmé, aby s hospitalizovaným dieťaťkom mohol zostať rodič alebo niekto z príbuzných. Naše nemocnice sa len ťažko otvárajú ľuďom zvonka. Sprístupňovať ich dobrovoľníkom, ktorí by sa starali o opustené deti, je priekopnícka práca.

Každodenná blízkosť

„Pôvodne sme chceli, aby Dominiky mohli sprevádzať Kukulíkov dvadsaťštyri hodín denne. Tak by to deti, ktoré sú vystavené samote hneď po narodení, potrebovali. Vzhľadom na chod a technické podmienky našich nemocníc to však nebolo možné.“ Kompromisom je niekoľko hodín denne, ktoré môžu Kukulíci stráviť v liečivej spoločnosti Dominík. Väčšinou je to v čase návštev. „Do niektorých nemocníc mi dovoľia prísť aj skôr. Najmä, keď sestričky zistia, ako to funguje, a overia si, že som zodpovedná,“ hovorí Beáta Hirt. Svoj odchod však veľmi oddialiť nemôže. Nemocnice ho smerujú ku koncu návštevnej doby, čo býva okolo piatej až šiestej popoludní.

Dominika sa venuje Kukulíkovi minimálne tri hodiny denne vrátane víkendov, často po dobu niekoľkých týždňov. „Najskôr som premýšľala, či to nebude dlho, ale došlo mi, že keby šlo o dieťa mojej sestry alebo kamarátky, takúto otázku by som si ani nepoložila. A keby to bolo moje vlastné dieťaťko, nepohla by som sa od neho po celý deň. Tak si hovorím, že v tejto chvíli je ako moje, a som s ním čo najdlhšie.“

Pravidelná prítomnosť rovnakého človeka a jeho láskavá pozornosť dáva Kukulíkovi pocit bezpečia. Umožňuje mu pocítiť šťastie a nachvíľu sa uvoľniť. „Sestričky hovoria, že pre bábätká je to niečo ako wellness. Dominiky aspoň trochu zmierňujú ich stres zo samoty,“ hovorí Dana Koníček Žilínčiková.

„Keď dieťaťko spí, jemne ho hladkám a tichučko mu spievam,“ opisuje Beáta Hirt. „Ak je hore, rozbalím ho a vymojkám. Už sa mi stalo, že bábo bolo strnulé, chvíľu mu trvalo, kým si na dotyk zvyklo. To posledné, s ktorým som bola, si to, naopak, od začiatku veľmi užívalo.“

Byť Dominikou jej nepripadá fyzicky náročné, hoci po večeroch ešte dobieha resty zo svojej, našťastie flexibilnej práce. Ťažšie je vraj to, že s Kukulíkom obvykle trávia všetok čas v jednej miestnosti. „Chýbajú tam iné podnety a veci, ktoré by ste s dieťaťkom robili doma. Ste odkázaní na spievanie, rozprávanie, dotyky.“

Kufríky

Nemocnice podrobne sledujú, koľko mliečka dieťaťko vypilo, ako narástlo a pribralo. Dominiky vedú trochu iné záznamy, ktoré budú Kukulíka sprevádzať ďalším životom a pomôžu mu vyskladať si svoj príbeh od prvého dňa. Pripomenú mu, že od začiatku mal okolo seba ľudí, ktorým na ňom záležalo. Starostlivých lekárov, sestričku, ktorá sa pekne usmievala. Dominiku, ktorá ho držala v náručí.

Všetky tieto hojivé odkazy sú súčasťou Kufríka pre Kukulíka, ktorý bol akýmsi predskokanom Dominík a funguje dodnes. Kufrík obsahuje napríklad noviny z dňa, keď sa dieťaťko narodilo, fotky, oblečenie. Asi najdôležitejší je zápisník s liečivými slovami, ktoré môžu neskôr využiť aj adoptívni rodičia pri citlivom rozhovore o prvých chvíľach v živote dieťaťka.

„Opisujeme tam, ako vyzeral deň, keď sa narodilo. V akom čase sa to udiaľalo, aké bolo počasie. Spomenieme niečo pekné o meste, v ktorom prišlo na svet. Ideálne aj významného človeka, ktorý sa narodil v ten istý deň. Jeho situáciu opisujeme s úctou k biologickým rodičom,“ hovorí Dana Koníček Žilínčiková. Kukulíkom sa ich narodenie spája s momentom, keď ostali sami. Terapeutický obsah kufríka im uľahčí vnímať tento deň aj v iných súvislostiach.

Prvé Dominiky začali pomáhať v breznianskej nemocnici, ktorú Návrat oslovil práve vďaka dobrej spolupráci s kufríkmi. Postupne sa pridali nemocnice v Banskej Bystrici, Zvolene, Trenčíne a Bratislave. Vo väčšine z nich sa o Kukulíkov najskôr starali terapeuti z Návratu, ktorých potom vystriedali zaškolení dobrovoľníci. Keď nedávno zháňali nových, ozvalo sa im takmer dvesto ľudí. Dominikou sa podľa kritérií Návratu môže stať len niekto, kto na to spĺňa podmienky. Jednou z nich je vlastná rodičovská skúsenosť.

„Veríme, že by to zvládli aj tí, ktorí ešte nemajú deti, ale cez našu organizáciu to nejde,“ hovorí Dana Koníček Žilínčiková. „Nie je v tom žiadna diskriminácia. Naše postavenie organizácie, pôsobiacej pre túto skupinu detí s povolením štátu, nám pre služby na pôde nemocníc vymedzuje určité možnosti, pravidlá a hranice.“

Čo je dôležité

Beáta Hirt má odrastené deti, jedno z nich pestúnske. V Návrate, s ktorým dobrovoľnícky spolupracuje vyše dvadsať rokov, prešla školeniami, supervíziou. Ani pre ňu však nie je úplne ľahké rozlúčiť sa s Kukulíkmi, ktorým sa naplno venuje. Najťažšie to bolo pri prvom. Veľmi si priať, aby sa už našla rodina, ktorá si ho zoberie. Zároveň cítila, že je to tak trochu i jej bábätko.

Dominikou môže byť len človek, ktorý má z čoho dávať. Vyrovnaný, aby svoj pokoj prenášal na Kukulíka. Schopný prijať, že po odchode bábätko a ňom už nebude nič vedieť.

„V nemocnici som jedna z mála tých, kto sú výhradne na jeho strane. Viem, že ľudský súcit s opustenými bábätkami je veľký. Sestričky sa im často venujú, keď majú voľnú chvíľu. No majú aj milión iných povinností, a tak sa môže stať, že mliečko mu donesú o pätnásť minút neskôr, ako by potrebovalo,“ hovorí Beáta Hirt o skúsenostiach v roli Dominiky. Sama je náhradnou mamou, tak vie, aké dôležité je vytvárať si od narodenia väzbu s jedným človekom. Ak chýba, ukáže sa to neskôr pri rozvoji dieťaťka. „Ako Dominika mu v tomto môžem dať aspoň niečo málo do života. Mám z toho radosť. Núti ma to zastaviť sa a porozmýšľať, čo je naozaj dôležité. Či tie výkazy z práce, ktoré ma čakajú doma, alebo povedať malému človečikovi, že nie je sám na svete.“

NOTA BENE

11 2022

Reportáž

14

Čarovná píšťala

Mária Múhl

Medzi rozhorúčenými pecami a hučiacimi strojmi, v pachu oleja, vznikajú krehké, čisté a jemné predmety zo skla.

Na malom vyvýšenom pódiu sa pred mojimi očami odohráva nevšedný tanec. Pozorujem synchronizované a presné pohyby viacerých mužov naraz. Každý krok je presne vypočítaný a ako sami hovoria: „Oči musíte mať aj na chrbte.“ Prechádzajú tesne jeden vedľa druhého s meter a štvrt dlhými tyčami – píšťalami, na ktorých konci je nabratá extrémne horúca, takmer tisícstupňová sklovina. Som medzi

hučiacimi strojmi a rozhorúčenými pecami, všade naokolo sú stopy a pach oleja. V Rone v Lednických Rovniach, v najväčšej sklárni na Slovensku takto vznikajú krehké, čisté a jemné predmety zo skla.

Tretina zmizne

Toto predstavenie sa deje bez prestávky. Skláři intenzívne pra-

cujú na tri zmeny. Výroba je rozdelená na tri časti. Ručné fúkanie skla, strojová výroba a dekoračné technológie. Ročne vyrobia viac ako šesťdesiat miliónov kusov. Za stotridsať rokov svojej existencie sa vypracovali na špičku, ktorá udáva trend v sklárskom priemysle nielen u nás, ale aj v zahraničí. Ich výrobky ľudia používajú na zemi, vo vzduchu i na vode. Dodávajú

NOTA BENE

11 2022

Reportáž

15

poháre, kalichy a karafy pre letecké spoločnosti aj na výletné lode. „Vypočítané je, že jeden sklenený pohár vydrží tri roky. Po prvom lete zmizne jedna tretina pohárov ako suveníry, potom zmiznú ďalšie, a niektoré sa, samozrejme, aj rozbi- jú,“ hovorí marketingový manažér Jakub Kňázek.

Výroba skla sa nezaobíde bez obrovského množstva energie na extrémne vysoké teplo. „Na začiatku je receptúra na tvorbu sklárskeho kmeňa. Ten obsahuje črepy z našej výroby, sklársky piesok, sódu a rôzne prímеси a farbivá. Zarobený kmeň putuje do taviaceho agregátu, kde sa pri teplote tisícštyristoosemdesiat stupňov Celzia začne taviť,“ vysvetľuje začiatok zložitého procesu vedúci ručnej výroby Miroslav Myšák. „Pri tejto teplote nastáva čerenie, sklo sa stáva tekuté a postupne sa dostáva do prednej časti bazéna.“ Tam už na tekuté sklo, ktoré medzi- tím schladia na asi tisícdeväťsto

stupňov, čakajú tancujúci sklári. Jeden naberá sklovinu z rozhorúčenej pece a rýchlo najskôr mení jej tvar vo vzduchu, potom fúkaním v tvarovacej forme vyrobí presný tvar, ďalší ju na lavici finálne upravuje, posledný prináša malý kúsok červenej skloviny a vzniká napríklad podstavec na kalichu. Výrobok končí v chladiacej pásovej peci, kde sa v priebehu dvoch hodín pomaly znižuje teplota výrobku na izbovú.

„Sklár musí pracovať rýchlo a presne. Napríklad celý kalich na víno vyrobí približne do minúty. Potrebuje to stihnúť počas klesania teploty na asi deväťsto stupňov a zmeny skloviny z viskózne na neviskóznou. Keď to nestihne, musí celý výrobok zahodiť,“ hovorí o už raritnom povolani Myšák. „Naše sklo je krátke, preto musí ísť po nabratí na sklársku píšťalu rýchlo do formy. Ináč na povrchu stuhne.“

Teplo je základná a hlavná energia, ktorá vstupuje do výroby.

V sklárňach používajú zemný plyn a elektrický ohrev „Pece idú non-stop. Nemáme možnosť nič regulovať. Vyrábate a fungujete, a keď vypnete, tak nevyrábate. Keby teraz niekto zastavil kohútik so zemným plynom, sklo stvrdne v agregáte. Je ho tam dvadsať ton. To už nikto v živote nerozkúri. Len zbúrať a postaviť nanovo.“

Nekonečná recyklácia

Jednou z veľkých výhod skla je jeho nekonečná recyklácia. Poškodené či nepodarené výrobky sa opäť stanú súčasťou roztavennej skloviny a použijú vo výrobe. Nevýhoda je, že na recykláciu je potrebné obrovské množstvo energie. V prírode sa sklo nerozloží len tak ľahko, trvá mu to viac ako štyritisíc rokov. Práve toto je odvrátená strana čistého skla. Je to výroba závislá na energiách. S tým súvisí veľa problémov. Výrobcom sa snažia nájsť stále ekologickejšie spô-

soby. V minulosti sa sklárne stavali v blízkosti lesov s tvrdým drevom, ktoré je síce vysoko výhrevné, ale na vytvorenie tepla treba veľa stromov. Súčasná energetická kríza zasahuje do činnosti sklární. No náklady na energie nedokážu znížiť. Solárne panely či vodík nenahradia ani len malý zlomok potrebného zemného plynu. Všetko sa premieťa do výslednej ceny výrobkov.

V sklárňach vyrábajú nápojové sklo ako poháre, kalichy, karafy, misy, džbány či vázy. Z technologického hľadiska sa tu podarila veľká vec. Zaviedli princíp takzvanej ťahanej nohy pri výrobe kalichov na nožičke „V rámci neustáleho inovačného procesu bola u nás ako v prvej sklárni na svete zavedená táto technologická inovácia najskôr v ručnej a neskôr aj v strojovej výrobe. Spočíva v tom, že kalich, ktorý je štandardne zlepený z troch častí – podstava, nožička a kalich, počas výrobného procesu spojíme do jedného celku. Najväčšou výhodou technológie ťahanej nohy je výrazne väčšia odolnosť kalichov. Inak sú spoje najslabším miestom,“ vysvetľuje Jakub Kňazek.

Druhý najväčší mílnik nenechal na seba dlho čakať. „Pred asi desiatimi rokmi prišiel za nami zákazník a chcel, aby sme mu vyrobili kalich na váhu. Také niečo sme nikdy nerobili. Chceli ľahké sklo, ktoré bude jemné na perách, bude dýchať, nebude odoberať vínu teplotu. Začali sme skúšať mušelinové prevedenie skla s hrúbkou steny menej ako jeden milimeter. Kalichy sa nám vrátili sedemkrát, kým sa nám podarilo splniť požiadavky, ale stálo to za to. Bol to pre nás šok, keď to celé zafungovalo,“ spomína vedúci Myšák. Vtedy ešte netušili, že práve mušelinový kalich na víno zmení smerovanie ručnej a neskôr aj strojovej výroby, a dnes tvorí podstatnú časť výroby.

Duchovné dedičstvo

Veľké posuny vpred v priemyselnej výrobe úžitkového skla vidí aj dizajnér Patrik Illo, s ktorým Rona spolupracuje už takmer tridsať rokov ako s hlavným dizajnérom. Vyštudoval sklársku strednú školu v Lednických Rovniach a pokračoval na Vysokej škole výtvarných umení. S Ronou začal spolupracovať ešte na škole. Vymenil svoje návrhy dizaj-

nov za možnosť realizovať v sklárni svoje semestrálne práce.

Patrik Illo sa venuje autorskému i priemyselnému dizajnu. Nezáleží, či navrhuje dizajn na výrobu desiatok miliónov či jeden autorský objekt. „Každý nový projekt je pre mňa ten najdôležitejší. Snažím sa vždy nájsť niečo nové. Niekedy sa posúvam v dizajne známeho produktu o milimetre. Je veľmi komplikované nájsť v tom obmedzenom priestore malú škárku, kde sa to dá posunúť ešte ďalej.“ Rád experimentuje a práve v ručnej výrobe skla stále dokáže objaviť prekvapenia. Práve to ho priťahuje. „Sú projekty, kde už na začiatku viete, že je to výrobitelné, že to zvládne aj výroba. A sú projekty, kde má človek pocit, že vie, čo vznikne, a nakoniec ho to prekvapí.“

Profesia sklárov sa postupne u nás vytráca, aj keď patrí medzi najstaršie remeslá na Slovensku. Je to nielen kvôli strojovej výrobe. Mladí ľudia nemajú o sklárstvo záujem. V Lednických Rovniach museli aj preto upustiť od veľkej ručnej výroby. „Skláreň však reaguje na vývoj a trendy vo svete. Keď držíte niektoré kalichy v ruke, máte pocit, že je to ručná práca, a pritom je to strojová,“ hodnotí vysokú kvalitu Patrik Illo. Na niektoré výrobky museli trh a spotrebiteľia dospieť. „Odľahčené mušelinové kalichy sme v ručnej výrobe vyrábali už dávnejšie, ale len pred štyrmi rokmi sme ich dokázali vyrobiť aj strojovo ako prvý výrobca na svete.“

Oddelenie dizajnu funguje v Rone od 50. rokov minulého storočia. To nemá v priemyselných podnikoch na Slovensku obdobu. „Nie je to len o vytváraní produktov,“ myslí si Patrik Illo. „Je to o tvorbe hodnôt, dedičstva a našej tradície. V skle sú zakódované aj naše duchovné hodnoty, nielen tie materiálne.“

- 1 (str. 8) Sklovina začína okamžite tuhnúť, treba s ňou pracovať rýchlo.
- 2 (str. 9) Tvar výrobku sklári vyfúknu cez píšťalu.
- 3 Pohyby sklárov na pódiu pripomínajú tanec.
- 4 Fúkané sklo je odolnejšie než strojové.
- 5 Sklárske pece musia byť rozpálené nonstop.
- 6 O náročnú prácu sklára je medzi mladými čoraz menší záujem.
- 7 Kontrola kvality.

Teplo vo fólii

 Dagmar Gurová Archív Dominiky Sakmárovej

Zahrievacie vankúšiky v ponožkách, oblepené okná a pre lepšie zahriatie stan na posteli. Aj takto môže vyzeráť bežná zima v Ázii, kde si z chladu v interiéri nerobia ťažkú hlavu.

Na Slovensku si zimu bez vyhriatych radiátorov väčšina z nás nevie predstaviť. Predstavy o tom, ako zvládnuť chladné obdobie, pritom možno ovplyvňuje hlavne kultúra, v ktorej žijeme.

„V Južnej Kórei, v Číne alebo na Taiwane berú zimu ako nepríjemnosť, ktorá pomíne a ktorú treba prežiť. V budovách tam pritom býva podobne chladno ako vonku,“ hovorí sinologička a spisovateľka Dominika Sakmárová, ktorá na ďalekom východe prežila niekoľko rokov. S rodinou žila v severnej časti Južnej Kórei, na okraji Soulu. Zimné teploty sú tam porovnateľné so Slovenskom.

Podlahové kúrenie

Vonku je chladno a celý deň sa niet kde poriadne zahriať. „Človek ostáva

nonstop zabalený v bunde. V školách, v práci aj doma je omnoho chladnejšie, ako sme zvyknutí u nás,“ spomína Dominika. Nie je to preto, že by vôbec nekúrili. V Južnej Kórei sa hrdia tým, že vymysleli podlahové kúrenie. „Majú ho už stovky rokov. Kedysi bolo úplne primitívne. Z vonkajšej strany chalupy stála piecka, prieduchy išli popod podlahu a takto sa priestor vykúril.“

Podobne to funguje dodnes, ibaže v modernejšej podobe. Na udržanie príjemného tepla v miestnosti to však väčšinou nestačí. Budovy v Južnej Kórei majú slabú izoláciu, nepoužívajú sa tam napríklad dvojité sklá. Všetky okná sú posuvné, takže cez ne oveľa viac prefukuje. „Aj keď si zakúrite, takmer všetko teplo rýchlo unikne. Naším vrcholným výkonom bolo osemnásť stupňov.“

Keď sa na začiatku zimnej sezóny v supermarketoch objaví sekcia Zima, ľudia si nakúpia zásoby rôznych zahrievacích pomôcok. „Pre nenáročných predávajú hrejivé vrecúška, ktoré po puknutí vydávajú teplo niekoľko hodín.“ Pre tých, ktorí si chcú zabezpečiť trvalejšie teplo, sa predávajú obrovské baly bublinkovej fólie na zateplenie okenných tabúl. „My sme si ňou zalepili okná v byte a utenili sme aj všetky škáry. V podstate sme sa úplne izolovali od vonkajšieho sveta. Celú zimu sme nevideli, čo máme za oknami,“ s úsmevom opisuje Dominika.

Väčšina ľudí si však fóliou zalepí len sklo, aby mohli otvárať okno. „Pri stavbe domov si tam nerobia ťažkú hlavu so zateplením. Mnohí majú potom problém s vlhkosťou a plesňami, preto musia vetrať, aj keď je vonku hrozná zima,“ vysvetľuje Dominika. Niektorí to riešia tak, že si kúpia stan na posteľ. V obchodoch je záujem aj o elektrické prikrývky.

Záchody a vreckovky

V obytných priestoroch sa aspoň aké-také teplo udržať dá, ale v kúpeľniach sa nekúri vôbec. „V Ázii preto letia vyhrievané záchodové sedadlá. Vďaka nim sa tam aspoň nachvíľu dá vydržať.“ Dominika vysvetľuje, že hoci domácim v mrazivých kúpeľniach drkocú zuby, o zmene neuvažujú. Tvrdia vraj, že je to tradícia a tie sa v Južnej Kórei vytrvale zachovávajú.

„Nevšímala som si, že by sa vo veľkom snažili niečím zahriať. Zbožňujú ľadovú kávu a iné nápoje s ľadom. Prekvapilo ma, že neprikladajú dôraz na hrubé ponožky či zimné topánky. Aj v mraze si obujú tenisky bez ponožiek.“

Chodenie naboso je veľmi rozšírené. „Naše dieťa chodilo do kórejskej škôlky. Všetky deti tam museli byť bosé. Z bezpečnostných dôvodov, aby sa nešmykli,“ spomína Dominika. Otužovanie im nerobilo problémy. „Keď naše dieťa nastúpilo do škôlky, ani raz nebolo choré. Lahké prechladnutia sú bežné, no deti tam nebývali také choré, že by museli ostávať doma.“

Dominika dodáva, že aj dospelí celú zimu príšerne potahujú nosom. Nikto nesmrká do vreckovky. Na rozdiel od Európy by sa to považovalo za veľký prehrešok.

„U nás na Slovensku sme občas príliš úzkostliví. Robíme všetko preto, aby nám ani na chvíľu nebolo chladno. Ja som túto predstavu opustila. Zima je tak o niečo bezstarostnejšia.“

Ako v maternici

 Magdaléna Rojo Noel Rojo

Rituál temazcal očisťuje telo, lieči, vytvára príležitosť k znovuzrozeniu. Pomáha otvoriť dušu. Tradičnú zapotécku saunu sme vyskúšali v mexickej Oaxace.

Blanca Estrela Conde, nižšia žena v dlhej hnedej tunike z pevnej látky nás čaká pri bráne. Za ňou sa skrýva príbytok jej rodiny, farebná záhrada s exotickými rastlinami, stromami a bylinkami, ktoré používajú pri rituáli temazcal. V záhrade stoja dve betónové stavby, okrúhle s vyššou strechou. Nad kovovými dverami jednej z nich je hlinená socha ženy. Temazcal má simulovať maternicu matky. Vytvára bezpečné prostredie, kde sa človek čistí a lieči. Pripraví vás na znovuzrodenie. „Keď vyjdete z temazcalu,

môžete sa cítiť prázdni, ako keď sa narodíte. V temazcale možno zmeniť svoje smerovanie,“ vraví Osvelia Cirigo Vasquez, ktorá nás o chvíľu prevedie hodinovým rituálom.

Počúvať telo

Najprv si vypijeme čaj z mäty sivej. „V Oaxace je to bylina, ktorá sa používa po opici,“ zasmeje sa Blanca. Osvelia je jej svokra. A šamanom je aj Blancin manžel Joshave Kenytain Navarro Cirigo. Šamanizmus majú

v rodine. „Moje vnučky sa učia už teraz, či chcú a či nie,“ vraví neskôr šesťdesiatnička Osvelia.

Mäta sivá slúži aj na posilnenie tráviaceho systému a na upokojenie. Naša požiadavka na temazcal bola uvoľniť sa a znížiť stres. „Veľmi veľa ľudí nás v týchto dňoch vyhľadáva s tým istým želaním. A veľa ich chodí aj s dôsledkami covidu. Aj niekoľko mesiacov po prekonaní choroby majú poškodené pľúca,“ vraví Blanca, keď popijame čaj. Potom sa prezlečíme a s Osveliou vstúpime do vyhriatej

NOTA BENE

11 2022

Reportáž

20

stavby, ktorá sa nazýva rovnako – temazcal. V záhrade hrá upokojujúca hudba.

Jedna z prvých vecí, ktoré nám šamanka povie, keď vojdeme do tmavého betónového domčeka, je, že temazcal nepracuje podľa toho, či jeho sile veríte. Pracuje na princípe liečenia. Kovové dvere sú zatvorené, podložila pod ne utierku, aby sa dovnútra nedostávalo svetlo a von nevychádzalo teplo. O horúčavu sa starajú skaly z miestnych riek. Predtým už poslúžili na výrobu oaxackého alkoholického nápoja mezcal, ktorý sa vyrába z takzvaného srdca rastlín agáve. Keď sa posadíme, Osvelia nám vysvetlí, v ktorých častiach stavby je aká teplota, aby sme sa mohli presunúť, ak sa nebudeme cítiť komfortne. „Temazcal nás učí počúvať svoje telo. To bežne väčšina ľudí nerobí,“ motivuje nás už od začiatku, aby sme sa otvorili novým skúsenostiam.

Štyri elementy

„Tento temazcal bol nadizajnovaný pre kráľov a kráľovné. Jeho cieľom nie je, aby ste trpeli, ale aby ste si vyčistili všetky úrovne tela – fyzickú, emocionálnu i energetickú,“ pokračuje Osvelia. Budeme sa o ne starať postupne. Osvelia bude počas nasledujúcej hodi-

ny prizývať štyri elementy, aby nám v misii znovuzrodenia pomohli.

Celý rituál začne vyliatím mezcalu na skaly. Stavbou sa roznesie silná vôňa alkoholu. Mezcalom ich na začiatku rozohrievajú preto, aby sa rozpamätali, na čo boli používané. Teplo, ktoré sa počas rituálu uvoľňuje, obsahuje jedinečnú kombináciu minerálov zo skál a agáve, z ktorého sa vyrába alkohol. Zohrieva telo od kostí smerom von, preto pomáha riešiť problémy na všetkých úrovniach. Počas temazcalu vypotí telo to, čo nepotrebuje.

Temazcal však nie je ako parná sauna. Para sa vytvorí až vtedy, keď Osvelia prizve element vody. Ani teplota nie je taká vysoká ako v saune. Človek nevychádza von, aby sa ochladil. Ochladzovanie tela sa deje priebežne počas rituálu.

Začíname však ohňom a slnkom, tie sú horúce. Potierame sa mezcalom, doma vyrobenými olejmi a masťami, aby sme sa uvoľnili a pripravili telo na zážitok.

Bylinky, ktoré šamani využívajú v temazcale, sú veľmi podobné tým, ktoré nájdete v kuchyni typickej pre túto oblasť Mexika. „Keby som ti začal menovať, s čím pracujem, budeš si myslieť, že hovorím recepty na jedlo. Bazalka, rozmarín, mäta, avokádové listy,“ povedal mi pred rituálom

Joshave, ktorý sám bylinky pestuje i vyrába masťi.

Voľba bylín závisí od problému, s akým klient prichádza. Dýchacie problémy lieči miestny šaman eukalyptom, žalúdočné napríklad harmančekom. Pre ženy, ktoré nemôžu otehotnieť, používa Joshave mäta. Univerzálnym liekom je med.

Dôraz na ženy

Prehispánske kultúry vykonávali rituál temazcalu rôzne. Mali aj rôzne dôvody, hoci na čistenie tela slúžil naprieč skupinami pôvodného obyvateľstva. „Niektoré kultúry využívali rituál napríklad na selekciu bojovníkov a ich prípravu na boj,“ zavedie nás Osvelia do histórie. Temazcal, ktorým prechádzame my, je zapotécky. Zapotékovia, ktorí neboli bojovníci, tvoria v Oaxace najväčšiu skupinu pôvodných obyvateľov. „Temazcal využívali na prechodové rituály z detstva do dospelosti. Dôraz kládli najmä na ženy, keďže ony privádzali na svet potomkov a Zapotékovia chceli, aby boli deti zdravé.“

Funkciu rituálu vysvetľuje Joshave: „Zapotékovia tvrdili, že temazcal pomáha otvoriť dušu. Na rozdiel od ostatných kultúr, ktoré na území Mexika pôsobili, sa tak podľa Zapotékov deje pri očistení fyzického tela.“ Pre tých ra-

cionálnejších – otvoriť dušu znamená prežiť pocity, aj tie nepríjemné. Podľa Joshaveho, ktorý sa liečeniu v temazcale venuje už 23 rokov, týmto spôsobom môžete vyliečiť všetko – od zlomeného srdca po rozchode cez závislosti až po rany na ženskom tele po deviatich mesiacoch tehotenstva a po pôrode. Dokonca aj depresie.

Predtým, ako prizve Osvelia do temazcalu element vody, podá nám za hrst mäty a dá nám inštrukcie, aby sme bylinky namočili do suda s vodou medzi našimi stoličkami. „Polievaním skál zvýšim v temazcale teplotu. Dýchajte cez bylinky,“ vraví. „Vaše telo bude cítiť teplo, ale dýchať budete komfortne.“ Srdce bije rýchlejšie, z tela sa potením vylučujú toxíny.

Spoločenské objatie

Voda je element emócií. Osvelia k nám prehovorí o tom, aké dôležité je prebrať zodpovednosť za svoje emócie a neviniť z nich ostatných. „Veľa ľudí, ktorí prichádzajú do temazcalu zo západu, potrebuje vyliečiť emocionálne telo. Nie sú schopní prebrať zodpovednosť za svoje životy. Kvôli individualizmu im chýba akési spoločenské objatie.“ V Oaxace žijú ľudia komunitne, individualizmu tu veľmi nerozumejú.

Potierame sa citrónom a pomarančom. To sú len prvé z kuchynských prísad, ktoré si dáme na telo. Pokračujeme s elementom zeme. Pri Osveliiných nohách sú nachystané voňavé tekutiny: uhorková šťava s limetkou, guayabový džús, šťava z aloe vera a čokoláda – nápoj bohov nesmie v temazcale chýbať. „Všetko, čo si dávate na telo, sa dostáva dovnútra a pôsobí na orgány, nielen na pokožku,“ upozorní nás šamanka.

Začneme uhorkou a pokračujeme všetkým ostatným. Každá ingrediencia má iné liečivé účinky a všetky spoločne pracujú na tom, aby dostali telo do stavu harmónie. Baví ma „patlať“ na seba potraviny, cítiť ich vôňu a textúru. Temazcal pôsobí na všetky zmysly. Kým my sa potierame, Osvelia sa stará o udržiavanie správnej teploty. Smežeme sa, že nás marinuje.

Vietor z píšťalky

Keď Osvelia a Joshave pred vyše dvadsiatimi rokmi začínali s rituálmi temazcalu, ľudia si kúpili členské kartičky a absolvovali pobyt v saune pravidelne. Dnes je rituál aj turistickou atrakciou. To tiež prispieva k jeho zachovaniu. Základnou podmienkou pre to, aby temazcal vykonal svoju liečivú prácu, je aj pohoda šamana či

šamanky. Joshave aj Osvelia strávili roky prácou na sebe, kým sa naučili pracovať so svojimi emóciami a nepri-nášať do temazcalu vlastné negatívne nálady. Osvelia nám prezradí, že každý šaman má nejaký dar. „Ja vidím svoju blízku budúcnosť.“

Vietor prizývame do temazcalu pískaním na píšťalky. Osvelia nám ich podá aj v závere rituálu. Ona si založí medzi stehná bubon a svojimi rukami i silným, hlbokým hlasom rozvibruje celú stavbu. Máme možnosť pridať sa k nej. V záhrade stále hrajú upokojujúce prehispánske tóny, ktoré sprevádzajú Osveliin spev. Ďalšie spojenie s predkami.

Keď v temazcale opäť nastane ti-cho, šamanka nám ponúkne ďalšiu hrst mäty. Táto bude slúžiť ako prírodná hubka, ktorou sa umyjeme. Neprestajne prilieva vodu na skaly, aby ich uhasila. My si zatiaľ čistíme telá. Keď sme pripravení, otvorí dvere. Rituál je na konci, ale telo ho bude cítiť ešte dlhé hodiny.

Nechce sa mi odísť od všetkých vôní, od tepla. Vyjsť z temazcalu do víru každodenného diania môže byť podobne náročné, ako keď novorodenec vyjde z tela matky a zvyká si na ruch sveta tam vonku. Celý deň nemám chuť robiť nič, a už vôbec nie pracovať. Chcem len byť...

NOTA BENE

11 2022

Reportáž

21

Chrámy ohňa

 Juraj Červenka Hedviga Gutierrez

Dávno predtým, než na územie Perzie, teda dnešného Iránu, preniklo učenie proroka Mohameda, kázal tu svoje myšlienky prorok Zarathuštra. Zoroastrizmus je živý dodnes.

Kedy presne Zarathuštra žil, nie je známe. Predpokladá sa, že to bolo najneskôr okolo roku 1000 pred naším letopočtom, a podľa niektorých teórií sa narodil v dnešnom severnom Afganistane, v lokalite mesta Mazár-e Šaríf. Podľa legendy bola jeho matkou panna, ktorá počala nadprirodzeným spôsobom, azda vďaka lúču svetla. Keď Zarathuštra prišiel na svet, vraj neplakal ako iné deti, ale smial sa.

Prekliaty dobyvateľ

Prvé božské zjavenie mal ako tridsaťročný. Neskôr sformuloval nové náboženstvo, zoroastrizmus, a začal o ňom kázať. Presnejšie, ako vysvetľoval jeden z najznámejších svetových odborníkov na iránske reálie Michael Axworthy, reformoval a zjednodušil už existujúce náboženské praktiky, najmä s ohľadom na mravnosť a spravodlivosť. Spočiatku sa Zarathuštra stretával s odporom, no postupne získaval čoraz viac stúpencov. Prorok je autorom gáth - veršov najstaršej časti kultovej knihy zoroastrizmu Avesty.

Posvätné dielo sa spočiatku zoroastriánski kňazi učili naspamäť a bolo odovzdávané len ústne. Perzskí králi napokon zoroastrizmus prijali a jeho popularita narastala, veď sa aj stal štátnym náboženstvom Perzie. V 4. storočí p. n. l. utrpeli zoroastriáni osudové kultúrne i duchovné škody. Perzskú ríšu obsadil a miestne posvätné texty prikázal zničiť dobyvateľ známy aj ako „prekliaty“ – tak zoroastriánska tradícia nazýva Alexandra Veľkého. Príbeh perzskej nepoddajnosti a vplyvu písal neskôr ďalšie úspešné kapitoly, a keď v 7. storočí prišli aj na územie dnešného Iránu výbojní Arabi, úlohu dominantnej

viery nahradil islam. Mnohé chrámy ohňa zbúrali, prípadne premenili na mešity. Trvalo však tri storočia, kým nové učenie celkom zvíťazilo.

Uctievači plameňa

V Iráne dodnes prežívajú komunity zoroastriánov v Teheráne, Kermáne, Isfaháne, Širázi, no tá najväčšia v púštnom meste Yazd a okolí. Už na prvý pohľad turistu upútajú v uliciach Yazdu zoroastriánske ženy. Ich oblečenie, na rozdiel od poväčšine tmavého ošatenia moslimiek, žiari farbami – bielou, rôznymi odtieňmi červenej, zelenou či žltou. Kto hľadá pamiatky súvisiace so zoroastrizmom, mal by zavítať práve do Yazdu.

V centre mesta stojí hlavný zoroastriánsky chrám ohňa – Ateškáde. Oheň je jeden z kultových živlov a zároveň symbolom boha Ahura Mazdu, stelesnenia pravdy a spravodlivosti. Peržania oheň udržiavali aj na počesť panovníka. Horel od jeho nástupu na trón až po jeho smrť.

Pre zoroastriánov znamená oheň to, čo pre kresťanov kríž, je prítomný pri každom obrade ako spôsob boja proti temnote. Veria, že plameň nesmie byť znečistený. Kňazi, ktorí ho udržiujú, nosia na tvári rúško, aby ho nezniesvätili svojím dychom. Antickí Gréci zoroastriánov nazývali aj „uctievači ohňa“, oni však v skutočnosti uctievali boha sprítomneného práve v ohni.

Posvätný plameň vraj v Yazde horí nepretržite už vyše tisícpäťsto rokov a návštevníci svätostánku ho uvidia za sklenenou vitrínou. Pokiaľ je tento údaj pravdivý, zoroastriáni plameň v časoch prenasledovania tajne udržiavali a presúvali z miesta na miesto. Na stene chrámu visia portréty Zarathuštru a citáty

z Avesty, nad hlavným vstupom upúta obrazné znázornenie okrídleného Ahura Mazdu. Jednotlivé vrstvy peria symbolizujú čistotu myšlienky, slova a skutku.

Dobro a zlo

Na svete žije približne dvestotísíc vyznávačov zoroastrizmu, z toho v krajine zrodu tohto náboženstva, v Iráne, asi tridsaťtisíc. Najviac zoroastriánov však nájdeme v Indii, štatisticky tvoria jednu z najbohatších a najvzdelanejších indických etnických či náboženských skupín. Aj najviac posvätných ohňov horí práve na Indickom polostrove, predovšetkým v okolí Mumbaja. V Indii sa zoroastriáni nazývajú parsovia. Ide o potomkov utečencov z Iránu, hľadajúcich pred stáročiami útočisko pred moslimským útlakom. Z rodiny parsov, avšak z ostrova Zanzibar, pochádzal napríklad Freddie Mercury. Aj v Európe sa zoroastriáni starajú o oheň, božskú silu, a to v Londýne.

Zoroastriáni veria v posledný súd, odmenu v raji, vznešených anjelov aj zatratenie. Ahura Mazda je stvoriteľom slnka, hviezd, svetla, tmy, ale tiež ľudí a zvierat a všetkého konania, psychických a fyzických prejavov. Podľa neho sa toto náboženstvo nazýva aj mazdaizmus. Avesta chváli pravdu a poriadok a dochádza k poznaniu, že človek je schopný nájsť pravú cestu. Protikladom Ahuru Mazdu je Ahriman, duch zla. Zoroastriáni vnímajú celý svet ako neustály boj dobra a zla, pričom nakoniec zvíťazí dobro za prítomnosti žiarivého ohňa.

Mazdaizmus výrazne ovplyvnil tri svetové monoteistické náboženstvá. Keď totiž perzský kráľ a oddaný zoroastrián Kýros Veľký oslobodil

židov z babylonského zajatia, tí si podľa názorov viacerých religionistov so sebou do Jeruzalema odniesli aj Zarathuštrove myšlienky zápasu dobra a zla. Tie neskôr zohrali významnú úlohu v kresťanstve a islame. Zarathuštra bol vôbec prvým stvoriteľom mravného sveta v našom ponímaní, ako vravel Friedrich Nietzsche.

Po lúčoch do neba

Zoroastrizmus dnes iránske zákony tolerujú. Zoroastriáni majú svoje práva zakotvené v ústave. Slobodne vykonávajú obrady, ich záujmy háji vlastný zástupca v parlamente, napriek tomu sú však v islamskej republike diskriminovaní. Nemôžu zastávať vedúce pozície v štáte či armáde ani mať viac zamestnaní. Aj od prapôvodných zvykov mazdaistov sa časom upustilo, najmä od tradičného spôsobu zachovávania čistoty prvkov. Zoroastriáni zosnulých nepochovávali do zeme, keďže by sa znečistila pôda, ani nevykonávali kremáciu, čím by zamorili oheň a vzduch. Mŕtvych vystavovali v sediacej polohe na takzvaných vežiach ticha, kde ich kosti očistili dravé vtáky a duša odchádzala po slnečných lúčoch do

neba. Tento stáročia starý zvyk v Iráne zakázali v 60. rokoch minulého storočia. Dnes zoroastriáni zväčša pochovávajú svojich zosnulých vo vybetónovaných hrobkách.

Zoroastrizmus však život v Iráne istým spôsobom stále ovplyvňuje. Aj po víťazstve Chomejního iránskej islamskej revolúcie zostal štátnym sviatkom staroveký Nourúz. Deti počas neho dostávajú darčeky, rodiny sa navštevujú a všetky úrady sú zatvorené. Hoci sa ho niektorí moslimskí duchovní vo vedúcich štátnych funkciách neraz pokúšali zakázať, nikdy k tomu nedošlo. Zarathuštrovo učenie zanechalo stopy aj v iránskom šiizme, oheň, presnejšie svetlo ako symbol pripomína duchovnú prevahu nad materiálnym svetom. V iránskych mešitách je dôležitosť svetla zdôraznená presvetlenými miestnosťami, kde sa na všetkých stranách ligocú brúsené zrkadlá.

Napriek mierovému spolunažívaniu moslimov a zoroastriánov zmiešané manželstvá v Iráne prakticky neexistujú. Mazdaisti sa berú takmer výlučne medzi sebou, pričom priemerná rodina má jedno, nanajvýš dve deti. Navyše, na rozdiel od šiitov, neprijímajú medzi seba konvertitov,

a tak sa čoraz viac strácajú v okolitom moslimskom mori.

Plač za princeznou

Asi hodinu jazdy autom severne od Yazdu, vo vyprahnutej polopúštnej krajine, sa nachádza pútnické miesto Čak-Čak – chrám ohňa, vybudovaný v jaskyni pod strmou skalnatou stenou. Vedľa svätyne stojí niekoľko pavilónov, kde sú veriaci počas každoročnej púte ubytovaní. Podľa tradície musí pútnik v tom okamihu, ako z diaľky zbadá posvätné miesto obkolesené z troch strán skalami, pokračovať vo zvyšku cesty pešo.

Čak-Čak znamená v perzštine čosi ako kvap-kvap. Legenda o tomto mieste hovorí, že v roku 640 sem bola arabskými vojakmi zahnaná dcéra posledného predislamského vládcu Perzie Jazdkarta III., dievčina menom Nikbanou. Vystrašená a vyčerpaná princezná sa v strachu o svoj život začala modliť k Ahura Mazdovi. Vtedy sa hora zázračne otvorila a Nikbanou vzala do svojej náruče. Zo stropu jaskyne kvapká nikdy nevysychajúci prameň. Ten zoroastriáni pokladajú za slzy, ktoré príroda roní za poslednou zoroastriánskou princeznou.

Hlas kotolne

Jana Čavojská

Komunistický režim nedovolil Michaele Trizuljakovej študovať ani pracovať. Jediné miesto našla ako kurička. Hovorí, že vtedy to bolo vlastne povolanie intelektuálov a v kotolniciach fungovali tie najlepšie knižnice.

Cez laptop a mixpult pustí ďalšiu pieseň z pripraveného playlistu. Ich rytmus sa postupne zrýchľuje. Telá ľudí v miestnosti sa mu okamžite prispôsobia. Žiadny tanec nie je správny ani nesprávny. Kto to tak cíti, môže iba stáť alebo sedieť. Tanečníci sa hýbu po svojom. Dávajú zo seba von pocity, ktoré v nich hudba vyvolala. Michaela Trizuljaková privrie oči a pridá sa k nim. Pri tanci jej divoko vejú dlhé šedivé vlasy.

Má sedemdesiatjeden rokov. Pred šiestimi rokmi na parkete ledva dokázala stáť. Teraz pravidelne organizuje tanečné stretnutia dynamickej pohybovej meditácie 5Rytmov.

Váš otec Alexander Trizuljak bol v 60. rokoch uznávaným umelcom. Asi najznámejšie jeho dielo je sedem metrová socha sovietskeho vojaka na Slavíne v Bratislave. Učil na Vysokej

škole výtvarných umení, zaslúžil sa o založenie niekoľkých galérií, z jeho iniciatívy vznikol Slovenský fond výtvarného umenia. Ako si naňho spomínate?

Veril, že nám, deťom, môže dať iba tri veci: cestovanie, knihy a hudbu. Že to je to, čo deti potrebujú. Nie peniaze. Zo zahraničia vždy doniesol strapec hrozna a hromadu kníh o výtvarnom umení. Vtedy to bolo vzácnosť, také kni-

hy neboli dostupné. Len čo sa v druhej polovici 60. rokov dalo cestovať, hneď sme vyrazili do Talianska. Vysvetľoval nám diela najznámejších umelcov, Michelangelove sochy.

Po závane slobody však prišiel rok 1968 a niekto ho udal, že bol na audiencii u pápeža.

Smutné je, že to bol niekto z prítomných kňazov. Vo zväzkoch sme našli iba jeho krycie meno Profesor. Otca vyhodili z jeho pedagogického postu na vysokej škole. Nesmel pracovať ani vystavovať. Na päť rokov ho to položilo. Potom sa stal mamínym manažérom. Naložil jej artprotisy do auta a obišiel celú republiku. Všade mal známych. Diela predal a vrátil sa s peniazmi.

Do problémov s režimom ste sa dostali počas štúdia dejín umenia na vysokej škole v Brne aj vy.

Kamarátila som sa s Aničkou Šabatovou. Ona s otcom a bratom organizovali v roku 1971 letákovú akciu proti voľbám. Aj ja som urobila nejakú minimálnu aktivitu, aby sa ľudia dozvedeli, že voliť nemusia. Obžalovali ma z v tom čase najťažšieho zločinu – rozvracania republiky. Obžalovaných nás bolo asi tridsať. Šabatovci skončili vo väzení. Obvinenia nás ostatných boli skôr vtipné: že sme s niečím pomohli, niečo odniesli, požičali niekomu tašku. Nakoniec nám dal prezident Sloboda milosť. Ale stačilo to na to, aby nám to všetkým až do 80. rokov zabrzdiло všetky plány.

Podarilo sa vám počas výsluchov na Štátnej bezpečnosti (ŠtB) mlčať?

Anička Šabatová ma dopredu varovala, aby som nehovorila nič. Že žiadna iná taktika neexistuje. Niektorí v naivnej viere, že keď prezradia bezvýznamné detaily zo života iných ľudí, tak to nijako nezaváži, porozprávali ŠtB, kto s kým spával. Bolo to zákerné. ŠtB si potom človeka zavolala, povedala, že o ňom vie taketo informácie, a on podľahol ilúzii, že o ňom vedia úplne všetko. A že môže pokojne všetko povedať. Pred súdnym procesom som absolvovala čítanie spisov. Bol to šok. Videla som, kto sa ako správal a čo niektorí ľudia pri výsluchoch na druhých porozprávali.

Vyhodili vás vtedy z univerzity.

Z jednej ma vyhodili, prihlásim sa na ďalšiu, myslela som si. No nikam ma už neprijali. Dostala som sa do tre-

tieho kola prijímacích pohovorov na výtvarnú školu v Prahe, ŠtB ma zavolalo na výsluch, na druhý deň som prišla na prijímacie skúšky, ale moje meno nebolo v zozname. Môj manžel dostal ponuku práce, prišiel na Barrandov a práca zrazu nebola.

Čo ste robili potom?

Kuričku. Inú profesiu mi režim nedovolil. Ale nebolo to až také hrozné. Zohnať vtedy v Prahe miesto kuriča bolo takmer nemožné, lebo boli obsadené intelektuálmi. A po revolúcii zas bol kuričov nedostatok, lebo polovica odišla do Verejnosti proti násiliu (VPN). V Bratislave nás bolo menej, ale vydávali sme Hlas kotolne a v kotolniciach sme mali tie najlepšie knižnice, aké si viete predstaviť.

Stále vás mala v hľadáčku ŠtB?

Keďže som často cestovala medzi Prahou a Bratislavou, ŠtB bola presvedčená, že robím spojku disidentom. Preto som mala „svojho“ eštébáka. Na prvom výsluchu mi povedal, že sa síce tak nevolá, ale pre mňa bude major Zahrádka. Pravidelne ma nútil k spolupráci, čo som rezolútne odmietala.

Manžel vás opustil, zostali ste sama so štyrmi deťmi. Bolo ťažké ich užívať?

Áno. Prestahovala som sa naspäť do Bratislavy. Tam ma ŠtB tak nesledovalo. Vrátila som sa k výtvarnej tvorbe. Nemohla som však vystavovať. Súhlas na výstavy dával vtedy Zväz výtvarných umelcov, a tam ma nechceli prijať. Bez schválenia zväzom som nemohla ani predávať svoje práce v Diele, jedinej sieti obchodov s umením. Zistila som však, že kultúrne domy v Česku nepodliehajú žiadnym takýmto inštitúciám a že môžem vystavovať tam a predávať z ateliéru.

Cítili ste nádej, že totalitný režim čoskoro padne a veci sa zmenia?

Nie. Ale rozhodla som sa žiť slobodne aj v tej klietke. Veľa členov našej katolíckej rodiny sedelo v 50. rokoch v krimináli. Väčšinou to boli kňazi a kresťanskí aktivisti. Vedela som od nich, že aj za mrežami sa dá žiť naplnený život. Pomáhali tam ľuďom, boli im oporou. Napríklad Růžena Vacková z väzenia ani nechcela odísť, lebo sa tam starala o veľa žien. Títo ľudia mi boli príkladom, že sloboda sa dá nájsť aj v klietke. Koncom 80. rokov

boli klietky častým námetom mojej tvorby. Robila som inštalácie ľudí zamotaných v sieťach. Jedného dňa som si povedala, že siete zmením na niečo pekné. Zmenila som ich na šaty. A začalo krásne obdobie, keď som vyrábala odevy a bola som schopná užiť tým deti aj bez manžela.

Kde vás zastihol 17. november 1989?

V nemocnici. Skolabovala som, ako predtým už niekoľkokrát. Starostlivosť o štyri deti bola veľmi náročná, tak sa mi to z času na čas stalo. V nemocnici ma vždy za pár dní dali dokopy a mohla som fungovať ďalej.

Na čo ste vtedy mysleli?

Spomenula som si na majora Zahrádku. Na to, ako mi počas výsluchov hovoril: „My máme dosť času.“ Vtedy som si pomyslela: „Váš čas sa skončil.“

Po revolúcii ste boli poslankyňou parlamentu a dva roky ste pracovali ako poradkyňa ministra kultúry Ladislava Snopka. Potom VPN prehrala voľby, vyhralo HZDS a k moci sa dostal Vladimír Mečiar.

Bol to jeden z najhorších dní v mojom živote. A to som ešte netušila, čo príde. Veci, ktoré sa diali, nevyzerali ako sloboda. Mnohé pripomínali to, čo sme zažili za komunizmu. Videli sme, ako sa niekdajší fízli aj ľudia, ktorí spolupracovali s ŠtB, hrnú do politiky a stúpajú čoraz vyššie. Po revolúcii sme sa všetci ako blázni vrhli na archívy ŠtB. Počas totality sme žili v paranoji, kto je donášač. Mávalo ma, či mi ľudia uveria, že nedonášam aj ja. Takže sme začali zisťovať informácie. V jednej chvíli som si v tom hone za informáciami zo zväzkov ŠtB povedala, že stačí. Že nepotrebujem vedieť všetko. Na základe vlastnej skúsenosti som vedela, aké ťažké bolo nepodpísať spoluprácu, lebo režim vám siahol naozaj na každú časť života. Tým ľuďom som dala v duši rozhrášenie. Ale fungovať vedľa nich je ťažké. Dodnes sa im vyhýbam.

Najkrajšie roky vášho života poznáčila nesloboda. Cítite hnev, smútok, krivdu?

Nie. Naučila som sa odpúšťať. Nie kvôli tým, ktorým odpúšťam, ale aby som v sebe nenosila zlobu. Odpustiť ŠtB je proces, ktorý si nedokážete predstaviť. Okrem majora Zahrádku – čo ani nebolo jeho skutočné meno – to boli

NOTA BENE

11 2022

Rozhovor

26

neznáme entity. Systém, ktorý mlátil mojich kamarátov a lámal im kosti.

**Podarilo sa nám podľa vás vy-
sporiadať s dedičstvom komunizmu,
alebo ho cítite v našej spoločnosti
dodnes?**

Z toho, ako pokrivil fungovanie spoločnosti, sa liečime len pomaličky. Zo strachu, ktorý mnohí neustále pociťovali, z dôsledkov života v klieťkach, zo vzájomnej nedôvery. Už sa to zlepšuje, mladá generácia je iná. Ale tie staršie sa stále boja. Ľudia sa neozvú voči neprávosti, nevedia sa zastat svojich práv, hoci by išlo len o to, že rožok v obchode je menší, ako by mal byť. Neuvedomujú si zodpovednosť za svoje malé činy. Za komunizmu sme si znížili nastavenie morálnych hraníc.

Všeobecným heslom bolo: Kto nekradne, okráda svoju rodinu. Ľudia si zo zamestnaní nosili domov, čo mohli. Fungoval výmenný obchod: jeden doniesol toaleták, druhý doniesol pletací stroj, a vymenil sa pletací stroj za hory toaletáku. Morálne hranice si dodnes prispôsobujeme, ako sa nám zachce. Do našich životov musíme vrátiť etiku a morálku.

**Po revolúcii ste mohli konečne
cestovať a vystavovať. Robili ste art to
wear šaty. Vystavovali ste ich po celej
Európe, dostali sa dokonca do galérie
v New Yorku. Ako sa vám to podarilo?**

Tie šaty som prevážala vo veľkých kufroch, a keď som sa ubytovala v hoteli, musela som ich rozvešať po celej izbe. V Londýne som raz stretla soci-

álnu sestru z New Yorku a pozvala som ju k sebe na izbu. Šaty sa jej veľmi páčili. Zobrala si leták s fotografiami a sľúbila, že mi pomôže. S tým letákom navštívila veľkú newyorskú galériu. A tá mi poslala ponuku na výstavu. Zalapala som vtedy po dychu. Zároveň mi veľmi realisticky povedali, že ak sa šaty nebudú predávať, naša spolupráca skončí, lebo galérie v USA fungujú na komerčnom princípe. Ale predávali sa. Vystavovala som tam dvadsať rokov.

Páčilo sa vám tvoriť šaty?

Nikdy to nebol môj vysnívaný odbor. Vznikli z núdze kvôli klieťke, v ktorej som žila. No nakoniec sa stali nielen zdrojom peňazí pre moju rodinu, ale aj zdrojom môjho pocitu šťastia. Vždy, keď som hotové šaty rozvešala po záhrade, som si uvedomila, aké úžasné šťastie mám. Robila som aj kostýmy do divadla. Snívala som o opere. Ale tá je pre kostyméra šialená. Takže sa mi skôr plnia sny, ktoré som ani nesnívala.

**Napríklad robiť dídžejku, ako po-
sledné roky?**

Po šesťdesiatke som vyhorela. Hovorila som si, že nič nemá význam a že už aj tak čoskoro zomriem. Mojim deťom sa to nepáčilo. Keď som už poriadne ani nevládala chodiť, zobrali ma do USA a tam mi navrhli, aby som išla tancovať! Počas tanečnej lekcie sa zobudila moja energia. Aj keď som sa vtedy dokázala len na chvíľu postaviť na parket. Išlo o meditatívny tanec 5Rytmov. Po návrate z USA som zistila, že sa tancuje vo Viedni. Cestovala som tam raz alebo dvakrát týždenne. Postupne som vydržala stáť dlhšie a dlhšie, potom som sa začala trochu hýbať. Ten tanec vyliečil moje problémy s chrbticou. Počúvala som hudbu a telo mi samé hovorilo, aký pohyb je ešte dobrý a kam až môžem zájsť. Rozhodla sa priniesť 5Rytmov na Slovensko a urobila som si licenciu.

O aký tanec presne ide?

5Rytmov je spontánny, slobodný, intuitívny tanec, dynamická pohybová meditácia. Každý počúva hudbu a tancuje tak, ako jeho telo reaguje. Tancuje sa naboso, bez alkoholu a bez drog. Počas dvoch hodín všetci spoločne vytvárame pozitívnu energiu a príjemnú atmosféru, nikto nikoho neposudzuje ani neodsudzuje. Niektorí pritom cítia relax, iní nával energie, tretí sa smeje, ďalší si poplače. Takýto tanec lieči. Hráam a cítim, že dávam ostatným šťastie.

Čo nás skutočne zohreje

Elena Akácsová

Shutterstock

V zime siahame po čaji, aby nás zahrial, v lete po zmrzline, aby nás schladila. Ale prečo potom pijú beduíni v púšti čaj v tom najväčšom teple?

Moja najobľúbenejšia scéna z filmu *Pelíšky* je, keď Bolek Polívka hovorí, ako si prečítal v časopise *100+1 zahraničných zaujímavostí*, že priemerná žena myslí na sex každých päť minút... A obľúbená nie je pre tú vtipnú pointu, ale preto, že si vždy nostalgicky spomeniem, ako sme aj u nás doma mali celé ročníky časopisu *100+1 zahraničných zaujímavostí* a ja som sa v nich ako dieťa často hrabala a tiež sa všeličo zaujímavé dočítala.

V pamäti mi utkveli najmä dve veci. Že vo vode telo metabolizuje oveľa rýchlejšie, preto v nej aj rýchlejšie vyhladneme, a keby sme dokázali vo vode spať, stačila by nám vraj na spánok tretina času. Druhá vec bola, že v lete sa nemajú piť na osvieženie studené nápoje, ale naopak horúci čaj. Stáročia to tak robia beduíni či národy žijúce v tropickom podnebí. Myslím, že sa tam dokonca písalo, že to spôsobí ochladenie o jeden stupeň a naopak, keď pijeme studený nápoj, tak ohriatie tela o stupeň vyššie.

Nikdy som po pravdivosti tých stoviek zaujímavostí nepátrala, ale teraz mi to nedalo. Dogooglila som sa ku škandinávskej štúdii z roku 2012, ktorej výsledky ukázali, že jej účastníci skutočne stratili viac telesného tepla – a celkovo sa ochladili – keď pili horúce tekutiny v porovnaní s tým, keď pili studené. Autori tvrdia, že horúce nápoje stimulujú telesné termosenzory, vďaka čomu sa potíme, odparovaním potu strácame telesné

teplo a ochladzujeme sa. Podobne to funguje, keď si dáme poriadne štiplavé jedlo. Dôležité však je, že všetok ten pot sa musí odpariť, teda ak už z nás tečie cícirkom alebo sme vo veľmi

vlhkom podnebí, horúci nápoj nás môže zbytočne prehriať.

Natíska sa otázka, ako je to s pitím horúcich nápojov v zime. Pamätám si, že keď som kedysi v zime skúšala diétu zo surovej stravy, kde sa jedlo tepelne spracúva maximálne do štyridsiatich

stupňov, nechýbali mi šnicle ani chlieb, ale teplé polievky a čaje. Stále mi bola zima. Ale stúpenec raw food mi vysvetloval, že horúce tekutiny vôbec nepotrebujeme na zohriatie, tie nám akurát

obaria ústa a do žalúdka sa dostanú aj tak vždy rovnako teplé, ako je naše telo. Neoverovala som si vtedy toto tvrdenie, iba som ho používala na obranu voči mame, ktorá sa nemohla pozeráť, ako chrúmem len surovú kapustu, a hovorila o potrebe niečoho tepleho do žalúdka.

No dobre, ale ak v lete horúci nápoj spôsobí ochladenie tela, nespôsobí ho aj v zime? Kanadskí vedci tvrdia, že samotné horúce nápoje nezvyšujú našu vnútornú teplotu. Je to príliš malé množstvo na objem vody v našom tele. A to letné potenie a ochladenie po požití tepleho nápoja spôsobujú termosenzory, ktoré lemujú hrdlo a ústa. Keď už je príliš chladno, horúci nápoj nás nedokáže zahriať nad hranicu, keď sa začíname potiť.

Všetko ostatné za nás dokoná psychika. Teplý hrnček v rukách nám zahreje prsty, para vychádzajúca z neho zas tvár, a my si myslíme, že sa zahrialo celé telo. Horúce nápoje, najmä s extra cuk-

rom alebo tukom, sú však efektívnym spôsobom, ako telo hydratovať a dať mu nejaké kalórie na spálenie, čím sa skutočne zahreje.

**Autorka je šéfredaktorka
TV OKO/TV SVET.**

NOTA BENE

11 2022

Protí srsti

27

Fantastické prázdniny

Dagmar Gurová

Martin Cenek

Nová kniha Zuzany Csontosovej je plná humoru, fantázie a dobrodružstva. Príbeh o dozrievaní, priateľstve a naplňaní potenciálu vás nakazí optimizmom a proaktívnym prístupom k životu. Knihu kúpite len u predajcov NOTA BENE.

Zuzana Csontosová pracuje s ľuďmi bez domova v Brne. Zároveň je obľúbenou autorkou detských kníh. Niektoré jej vyšli aj u nás a pomohli našim predajcom dôstojne si privyrobiť na zimu. Tá najnovšia má názov Fantastické prázdniny. Dvanásťročný Daniel prichádza na prázdniny k príbuzným v ospalom mestečku. Musí si vystačiť so spoločnosťou dvoch mladších detí, bez trampolíny a toboganov. Vyzerá to na najnudnejšie leto v jeho živote, no stačí sa vyspať v záhadnej izbe strýka Alojza a všetko je inak.

O čom sú Fantastické prázdniny?

V knihe sa nečakane stretávajú dva svety. Na jednej strane je luxusné materiálne zabezpečenie, chlapec z bohatej rodiny, ktorý trávi čas na krúžkoch, v táboroch a zdanlivo má všetko. Na druhej strane je rodina, v ktorej chýba otec. Musia žiť veľmi skromne, ale je tu priestor pre tvorivosť a voľnú zábavu. Tieto svety sa prepoja, ale do deja vstupujú aj magické prvky, cestovanie v priestore a čase. Deti z oboch rodín musia spolupracovať a zistiť, že je to ohromná zábava.

Prečo si si zvolila túto tému? Mala si ju na mysli už dlhšie alebo si reagovala na súčasnú situáciu?

Témou som reagovala na podmienky, v akých vyrastajú dnešné deti. Myslením je mi veľmi blízka Tina, ktorá učí svoje deti samostatnosti a vďačnosti. Ale baví ma aj svet Daniela, ktorý má veľké možnosti pracovať na sebe a rozvíjať svoje schopnosti. Nechcela som budiť dojem, že jeden prístup považujem za lepší a druhý za horší. Bavilo ma, ako sa v knihe prepojili.

Pre koho si túto knihu písala?

Mojou čitateľskou skupinou sú deti od šesť do dvanásť rokov, ale vždy sa snažím, aby kniha bavila i dospelých, ktorí si ju s deťmi budú čítať, a aby oslovila aj mladších súrodencov.

V príbehu sa objavia historické postavy a skutočné miesta. Snažíš sa deťom priblížiť svojich obľúbencov alebo ťa skôr baví prepájať rozprávkový motív so zaujímavými, no menej známymi faktami?

Mám rada, ak sa z beletrie niečo konkrétne dozviem. Snažím sa to využívať aj v mojich príbehoch. Pri písaní tejto knihy som

strávila týždeň v Lednici, kde sa časť deja odohráva. Bývala som hneď vedľa zámockého sídla, kde som trávila celé dni, študovala zaujímavosti z histórie. Ďalší týždeň som bola s rodinou v Čičmanoch. Práve tam som sa dozvedela ďalšie zaujímavosti o Dušanovi Jurkovičovi. Ak ma osloví kniha alebo film, hľadám fakty o autorovi, režisérovi, pozriem sa na rozhovory a dokumenty. Takýchto „obľúbencov“ mám veľmi veľa. Najskôr ma pre príbeh intuitívne osloví konkrétna lokalita a tam si robím prieskum.

Tvojou klasikou je prepájanie skutočnosti s fantastickým svetom. Tentokrát bol akýmsi odrazovým mostíkom k ozajstným dobrodružstvám. Mali by sme deťom dopriať viac dobrodružstva a času, ktorý nie je detailne naplánovaný?

Dobrodružstva sa mi zdá málo, ale vplyvu doby sa nevyhneme a niekomu možno dobrodružstvo ani nechýba. Skôr som chcela poukázať na to, že deti sú podľa mňa málo samostatné a nezáskavajú základné zručnosti pre život. Fascinujú ma dnešné možnosti učiť sa v podstate čokoľvek. Mne by sa páčilo, keby ma niekto denne vozil na krúžky, pripravil by mi desiatu a ja by som bola taká zaneprázdnená, že by som nemusela pomáhať so žiadnymi domácimi prácami ani si sama kontrolovať úlohy do školy. Ale myslím si, že ak sa človek nenaučí samostatnosti a vďačnosti, ďaleko nezájde a ostatné zručnosti nevie dobre využiť.

Máš hneď na začiatku premyslený celý príbeh alebo ťa tvoje postavy zvyknú prevkapiť tým, že povedia či urobia niečo, čo si nečakala?

Na začiatku viem, čo chcem povedať, ale neviem ako, a o tom je celá ďalšia práca. Príbeh mám vymyslený len v hrubých rysoch a v priebehu písania ho výrazne mením. Tento raz som dokonca úplne prepísala poslednú tretinu knihy. Keď sa mi písanie darí a postavy sú dobre vykreslené, začnú jednať samé za seba. Vtedy je to najväčšia zábava.

Môžeš prezradiť niečo zo svojej spisovateľskej rutiny?

Píšem nárazovo. Vtedy tomu venujem skoro všetok voľný čas, nečítam iné knihy, nepozerám filmy. S príbehom zašpávam aj sa zobúdzam. Najlepšie by sa mi písalo ráno, ale väčšinou musím ísť do práce, tak si narychlo zapíšem nápady. Večer sa k tomu vrátim alebo vstanem na druhý deň veľmi skoro. Toto trvá pár týždňov. Za ten čas knihu dokončím alebo si dám pauzu a pokračujem povedzme o dva mesiace, kým nie je hotová. Väčšinu roku nepíšem, aj keď by ma bavilo písať viac. Potrebujem sa udržiavať skôr v reálnom živote ako v tvorivej nálade. Nie je zábavné byť s človekom, ktorý si žije vo svojom svete a každú voľnú chvíľu pozerá na monitor. Nápadmi na knihy sa však zaoberám stále a nijako ma to v bežnom živote neobmedzuje. O knihe vopred premýšľam aj niekoľko rokov alebo mesiacov. Všimam si, čo by sa mi do príbehu hodilo, rozprávam sa o tom s ostatnými. Je to zábava.

U nás v Proti prúdu ti vyšlo viacero kníh. Ako vnímaš prepojenie svojej tvorivej práce s pomocou ľuďom bez domova?

Doteraz si pamätám veľmi vrele privítania od predajcov NOTA BENE po vydanie mojich rozprávok. Hovorili mi, že vďaka mojim knihám lepšie prežili zimu, boli zabezpečení, mali príjemnejšie Vianoce. Z toho mám veľkú radosť a je to to najkrajšie, čo sa mi v pracovnom živote podarilo. Dúfam, že toto bude ďalšia kniha, ktorá predajcom NOTA BENE pomôže zvládnuť zimu.

Príbeh v obrazoch

Ilustrátorka **Marta Matus** sa venuje najmä ilustrácii detských kníh. Do svojich diel s obľubou vkladá skryté vtipy. Pred prácou na novej knihe si vytvorí farebnú paletu, ktorej sa drží. Ilustráciám tak dodáva špeciálnu atmosféru, ktorá podtrhuje dej knihy. So Zuzanou Csontosovou vytvorila už druhú knihu, ktorá pomáha predajcom NOTA BENE. Obe knihy graficky upravila Janka Bálik.

Vaše ilustrácie verne odrážajú Zuzanin text. Zámerne ste sa takto zladili?

Ako dieťa som sa rozčuľovala, keď bolo v ilustrácii niečo inak ako v prislúchajúcom texte. Snažím sa preto čo najviac ilustrovať tak, aby sa text a ilustrácia zhodovali, ale v niečom aj dopĺňali. Počas tvorby knihy sme so Zuzanou dosť intenzívne komunikovali. Viackrát som v ilustráciách niečo upravovala, vďaka čomu je výsledok taký zladený. Ale napríklad sa stalo aj to, že som jednej postave v ilustrácii nakreslila iné šaty, ako boli v texte, tak ho následne opravili.

Aké to je čítať knihu, ktorej vizuál do veľkej miery ovplyvňuje?

Už pri prvom, rýchlom čítaní viem, či mi text sedí, alebo nie. Zuzanine knihy patria k tým, ktoré si hneď vizualizujem, a približne viem, ako budú ilustrácie vyzeráť, ale veľa vecí mi napadne až priamo počas realizácie.

Ako vzniká obrázková časť knihy? Kde hľadáte inšpiráciu?

Prvé nápady si skicujem na papier. Sú veľmi chaotické a často im rozumiem asi len ja. Keďže toto je digitálne ilustrovaná kniha, ďalej už pokračujem na tablete. Tieto detailnejšie skice konzultujem s tímom pracujúcim na knihe. Pred tvorbou každej knihy si vytvorím farebnú paletu, ktorej sa držím. Farba je pre mňa v ilustrácii veľmi dôležitá. Baví ma hľadať vhodné kombinácie, až kým cítim, že je to takto hotové.

Je pre vás dôležité, že spolupracujete na knihe, ktorá bude pomáhať?

Som veľmi rada, že mám možnosť svojou prácou prispieť k niečomu, čo ľuďom pomôže. Aj pri minuloročnej knihe Lebo medveď ma najviac potešila radosť v očiach predajcov, od ktorých si ľudia knihu kúpili.

Na horúcej pôde

 Jana Čavojská

V Iraku, ktorý patrí ku krajinám najviac postihnutým suchom a klimatickou zmenou, pomáha vrátať studne aj Slovensko.

„V roku 2009 sme pestovali ovocie a zeleninu. Vody bolo toľko, že sme tu mohli mať jazerá. Na jednej konferencii nám vtedy hovorili o klimatickej zmene. Vraj ak sa nič nezmení, do roku 2030 tu bude púšť,“ spomína Ali Omar Khudher, viceguvernér irackej oblasti Ninive a mesta Mosul. „Prešlo len trinásť rokov a to, o čom rozprávali, je realitou.“

Dlhé leto

Kým predtým stačilo vrátať studne do deväťdesiatich metrov a voda mala taký tlak, že sama tiekla na povrch, teraz vrtajú tristo metrov hlboko a voda sotva tečie. Na povrch ju treba ťahať čerpadlami, ktoré poháňajú generátory. Podľa OSN patrí Irak medzi päť dezertifikáciou najviac ohrozených krajín sveta. Prší čoraz menej. Napríklad za celý minulý rok len dvakrát. Namiesto šesťsto – sedemsto milimetrov zrážok, ktoré tu kedysi ročne spadli, to bolo vlani len sto milimetrov. Klimatická zmena predĺžila leto. Takmer päťdesiatstupňové horúčavy trvajú namiesto troch aj päť mesiacov.

V dedine Birstek žilo stoštyridsať rodín, až kým besnenie Islamského štátu (ISIS) nevyhnalo z domovov jezídov zo Sindžáru a okolia. Aj Birstek je jezídská obec, a tak bez váhania prijali sedemdesiat rodín utečencov. Viac ľudí však potrebuje viac vody. Kapacita studne prestala stačiť. A keďže je Birstek na spornom území, o ktoré sa dohaduje centrálna iracká vláda s vládou autonómneho Kurdistanu, žiadne úrady sem zatiaľ nehodlajú poslať financie. Dedina si musí poradiť sama.

„V minulosti sme kvôli našej viere mali veľa problémov. Pamätám si, ako sme odtiaľto utekali, keď som bol malý,“ hovorí mokhtar – starosta Ferman Armen Kundi. „Po každom útoku budovali naši predkovia dedinu nanovo. Pred ôsmimi romi prišiel ISIS a ďalší obrovský strach. S terajšou vládou Kurdistanu sa cítime bezpečnejšie. Veríme, že nás dokáže ochrániť.“

Voda pre dedinu

Mokhtar Ferman nás usadil vonku. Na plastové stoličky v tieni. Úraduje u seba doma, ako je tu na dedinách zvykom. Na pracovné stretnutia, porady, rôzne rokovania aj vypočutia sťažností obyvateľov používa jednu miestnosť, obloženú pohovkami a kreslami.

Ak nie je príliš horúco – alebo ak prší, čo nie je skoro nikdy – radšej prijíma hostí na dvore. Samozrejme, s čajom so štedrou dávkou cukru alebo, čo nie je v týchto končinách zvykom, s kávou v malinkých šálkách. Mokhtar Ferman má očividne rád veci, ktoré tu nie sú typické. Napríklad chová psy. Lebo sa mu páčia.

Dnes je pre Birstek dôležitý deň. Otvárajú tu totiž novú studňu. Je napojená na dedinské vodovodné potrubie, takže ľuďom bude tiecť pitná voda priamo z kohútika. Studňu vybudovala Slovenská katolícka charita (SKCH) a miestna nezisková organizácia Shingala Azad. Projekt bol spolufinancovaný z programu oficiálnej rozvojovej pomoci Slovenskej republiky SlovakAid a prispela aj Konferencia biskupov Slovenska. Je to už sedemnásť studňa, ktorá vznikla v rámci tohto spoločného projektu. Aj preto dnes u mokhtara Fermana sedí a pije čaj aj slovenský veľvyslanec pre Libanon, Sýriu a Irak Marek Varga. Mokhtar mu rozpráva o tom, ako v dedine nie je práca, pôda je vhodná akurát na pasenie oviec a kôz, a ľudia za príležitosťami dochádzajú do miest. Do Dohuku, Erbilu, Mosulu. Ale aj do Európy. „Ak ich podporíme tu a vytvoríme im podmienky pre dobrý život, nebudú mať dôvod na odchod,“ myslí si veľvyslanec.

Navštívime ešte dedinskú školu. Od novej studne je ďaleko, bude teda čerpať vodu z tej starej. Dostala filtre a chladiace zariadenia. „Musíte vidieť aj zdravotné stredisko,“ prosí mokhtar Ferman a vedie nás k akýmisi unimobunkám. „Slúži nielen nám, ale aj ďalším dvom dedinám.“ Zdravotné stredisko je veľmi honosný výraz pre malinkú ordináciu, kde sa zmesť akurát stôl, dve stoličky a chladnička na lieky, ešte menšiu miestnosť s lôžkom, kde príliš chorí pacienti čakajú na sanitku, a chodbičku s pár stoličkami, v ktorej sa podlaha prepadla tak, že sú tam diery.

So zbalenou taškou

Shingala Azad znamená v preklade Slobodný Sindžár. Organizáciu založila Češka Šárka Petrová. Doma v Tepliciach stretla Simona, pôvodom z Iraku, ktorý už roky žil v Nemecku a Česku. Zobrali sa. Šárka s ním dvakrát navštívila iracký Kurdistan. „Bolo to v roku 2011 a 2012, v najlepšom ob-

NOTA BENE

11 2022

Pútnik

30

NOTA BENE

11 2022

Pútnik

31

dobí, keď sa tu rozvíjala ekonomika a ľudia sa konečne mali lepšie,” hovorí.

V auguste 2014 vtrhli bojovníci ISIS do Sindžáru a ďalších jezídskych miest a dedín. Dva dni nato bol Simon na ceste do Kurdistanu aj s dodávkou plnou humanitárnej pomoci. Je jezíd a v tej chvíli bolo preňho prirodzené vrátiť sa domov a robiť, čo treba. V marci 2015 za ním cestovala aj Šárka. Mala len dvadsaťpäť rokov a ISIS bol vtedy od Dohuku vzdialený možno desať kilometrov. „Ale chcela som byť pri manželovi. Bolo to riskantné. Často som si hovorila, že to je už priveľa a mala by som odísť. Mala som pripravenú tašku s pasmi, peniazmi a oblečením. Ak by sa bojovníci ISIS priblížili, zobrala by som ju, sadla do auta a šoférovala na hranicu s Tureckom. Silu mi dodával pohľad na ľudí, ktorí potrebovali pomoc. A na miestnych, ktorí sa s nimi delili o všetko, čo mali.“

Šárka so Simonom zorganizovali ešte deväť kamiónov humanitárnej pomoci. Ulice a parky Dohuku boli vtedy plné ľudí, ktorí utiekli pred ISIS. Utečenecké tábory úrady ešte len budovali. V gubernoráte Dohuk je ich ešte aj teraz dvadsaťštyri. V každom býva tri až štyritisíc rodín. Shingala Azad im v spolupráci so Slovenskou katolíckou charitou distribuovala nafu do vykurovacích telies na zimu. Potom začala s projektom obnovy a vŕtania studní. Vybudovanie studne trvá približne šesť mesiacov. Šárka má momentálne na stole ďalších stoštrnásť žiadostí o vybudovanie studní. Všetci tu potrebujú vodu.

Krst v posvätnom prameni

Genocída v roku 2014 nebola prvou takouto tragédiou v histórii jezídov. Príslušníci tohto náboženstva tu majú na horúcej blízko východnej pôde ťažké. Už sedemdesiatštyrikrát čelili vyvražďovaniu. Majú preň aj výraz: fermana. Napriek tomu Šárka prijala jezídске náboženstvo. Je to niečo úplne výnimočné, pretože jezídov sa človek musí narodiť. Cudzieho komunity prijme medzi seba možno dvakrát za sto rokov. V prípade Šárky zavážilo, čo všetko Simonov otec pre jezídov a Kurdov urobil. Pokrstili ju v posvätnom prameni v chráme v Lálishi, centre jezídského duchovného života, kde podľa jezídov vznikol život.

Šárka zvykne cestovať do Lálishu raz do týždňa a dnes ideme s ňou. Vraj treba mať dlhú sukňu a šatku na hlavu, no stretávame ženy a dievčatá v kratších šatách a s voľnými vlasmi. Zdá sa, že pravidlá sa uvoľnili aj v jezídskom chráme. Veľa žien a dievčat sa počas jeho návštevy stále oblieka konzervatívne a na hlavu si dávajú tradičnú čiapku a svetlofialovú šatku. Prah vstupných dverí treba prekročiť. Ostatné prahy tiež. Jezídi sa k nim skláňajú na kolenách a bozkávajú ich. V chráme sa nekonajú žiadne hromadné bohoslužby. Každý sa modlí sám. Veriaci schádzajú k prameňu, potom pokračujú do miestnosti s džbánmi, kde hádžu šatku na kameň. Komu sa to podarí a šatka nespadne, ten si nájde dobrého životného partnera. Vzádu sa znovu modlia a zapalujú knôty.

V prameni prebiehajú aj symbolické krsty jezídskych žien a dievčat, ktoré ISIS uniesol a držal ako sexuálne otrokyne. V zajatí ich v rôznych arabských krajinách stále zostáva približne tritisíc. Rodina prezidenta Kurdistanu Barzáního zriadila špeciálny úrad, ktorý po nich pátra a vykupuje ich. Rituál krstu je potom dôležitý pre komunitu aj pre zachránené. Môžu sa cítiť očistené. No voda z prameňa nedokáže zmyť celú ich traumatu, aj keď je posvätná. „Prešlo osem rokov a ženy, ktoré džihádisti držali ako sexuálne otrokyne, majú stále vážne psychické problémy,” hovorí Šárka. A niekde tam v horách sa stále schovávajú extrémisti. Tieto bunky šialenej ideológie ISIS momentálne, v úvodzovkách, spia. Kto vie, čo bude, ak sa raz zobudia a zorganizujú. „Sú to muži, ktorí sa neboja smrti. No tí, ktorí proti nim bojujú, sú normálni ľudia. Majú rodiny, ľudí, ktorých majú radi. Nechcú zomrieť.“

- 1 (str. 32-33) Voda z novej studne v Birsteku.
2 Hádzanie šatkou v jezídskom chráme.
Ak sa zachytí na kameni, nájde si hádzajúci dobrého manžela či manželku.
3 Podvečer pred dedinskou čajovňou.
4 V zdravotnom stredisku v Birsteku.
5 Jezídka s dieťaťom na nádvorí chrámu v Lalishi.
6 V dievčie škola bez elektriny a tečúcej vody.
7 Teplý čaj sa pije aj v najväčších horúčavách.

Teplo pre všetkých

Isabella McRae

Shutterstock

Obecné úrady a charitatívne organizácie v Spojenom kráľovstve pripravujú tepelné banky, vykúrené priestory, do ktorých sa ľudia budú môcť prísť v zime zohriať, ak si nebudú môcť dovoliť zakúriť doma.

Astronomické účty za energie – dvojnásobné oproti začiatku tohto roka – znamenajú, že si milióny ľudí nebudú môcť zapnúť kúrenie, keď v zime klesne teplota. Zima zabíja. V Spojenom kráľovstve zomrie roč-

ne viac ako desaťtisíc ľudí na zdravotné komplikácie spôsobené životom v studených priestoroch. Tento rok si kvôli enormnému nárastu cien energií nebudú môcť dovoliť doma kúriť milióny ľudí. Situácia

je taká zlá, že obecné úrady, charity, múzeá či knižnice pripravujú tepelné banky. Do kampane Teplé privítanie sa zaregistrovalo viac ako tisícsto organizácií a každým dňom ich počet rastie. Táto iniciatíva po-

máha tepelné banky rozbehnúť a vypracovala aj virtuálnu mapu týchto vykúrených miest.

Nesmú sa stať normou

To, že obyvatelia Spojeného kráľovstva tepelné banky potrebujú, len dokazuje rozsah chudoby. Koordinátor kampane David Barclay hovorí: „Je tragické, že potrebujeme verejne prístupné vykurované priestory. Ale je povzbudzujúce vidieť organizácie, ktoré spolupracujú a reagujú na situáciu. Veríme, že naše hnutie nielen pomôže ľuďom počas tejto zimy, ale naštartuje zmenu v prístupe našej krajiny k boju proti chudobe.“

Členovia iniciatívy hovoria, že tepelné banky môžu byť iba krátkodobým riešením krízy výdavkov na bývanie. Nesmú sa stať normou tak,

ako to je v prípade potravinových bánk. Vláda musí urýchlene nájsť dlhodobé riešenia. Koordinátor Koaľície na ukončenie palivovej chudoby Simon Francis hovorí: „Prílišné spoliehanie sa národa na potravinové banky by malo slúžiť ako varovanie, že tepelné banky nemôžeme normalizovať ako súčasť našich životov.“

Momentálne je jasné, že na pomoc ľuďom treba okamžite zmobilizovať všetky sily. Podľa Michaela Angusa, riaditeľa Baron’s Court Homeless Project v západnom Londýne, je toto najhoršia situácia, akej čelil za tridsať rokov práce v neziskovom sektore. Ide o výber medzi jedlom a kúrením. Veľa ľudí si nebude môcť dovoliť oboje, a aby prežili, budú potrebovať tepelné banky. „Máme v pláne prevádzkovať miesto, kde budú môcť byť ľudia v teple, budú si môcť nabiť svoje elektronické zariadenia a dostanú aj nejaké jedlo. Už teraz sa snažíme zháňať základné veci, ako sú sprchové gély alebo čistiace prostriedky, ktoré budeme potom rozdávať.“

Kto zaplatí účty?

V Readingu zariaďuje charita s názvom Nový začiatok tepelnú banku v starom zrekonštruovanom pube. „Rozmýšľali sme, čo môžeme urobiť pre ľudí v kríze,“ hovorí Sophie Kimber. „Prišli sme na to, že im môžeme poskytnúť teplé miesto, aby sme si boli istí, že nikto nezostane doma s obavami, ako zaplatí účty.“ Alcohol-free krčma Queens Arms už otvorila svoje vykúrené interiéry ako komunitný priestor, v ktorom si ktokoľvek môže dať horúci nápoj alebo polievku.

Nielen charity sa angažujú. Veľa obecných úradov potvrdilo, že rozbehnú tepelné banky alebo budú spolupracovať s komunitnými organizáciami na ich prevádzke. Člen mestskej rady Birminghamu John Cotton potvrdil, že zmapujú všetky miesta v meste, do ktorých sa ľudia budú môcť prísť zohriať, a ak budú niekde chýbať, mesto nájde riešenie.

Expert na šetrenie peňazí Martin Lewis ako prvý upozorňoval na potrebu tepelných bánk. Vytvoril aj manuál na pomoc všetkým, ktorí ich chcú zrealizovať. No existujú obavy, že verejné priestory ako knižnice a múzeá nebudú zvládať platiť účty

za energie. Budú potrebovať navýšiť financie od vlády, samospráv, sponzorov aj individuálnych darcov.

Vláda uprednostnila zisk

Z privysokých nákladov majú strach aj charitatívne organizácie. Sophie Kimber hovorí, že budú potrebovať obrovskú podporu donorov aj od samosprávy. „Rozbehli sme fundraisingovú kampaň na vyzbieranie stotisíc libier a prosíme každého, kto môže, aby prispel.“ Aktivistí vyzývajú aj vládu, aby pomohla. Premiérka Lizz Trussová, ktorá medzičasom skončila vo funkcii, sice ohlásila zastropovanie cien energií, no tie sú stále dvojnásobné oproti začiatku tohto roka. „Jedna vec je zastropovanie cien energií, ale čo výdavky na bývanie ako celok?“ pýta sa Sophie Kimber. „Čo ak enormne stúpnu ceny potravín? Platy ľudí nerastú a navyše čelíme aj inflácii.“

Podľa krízového generálneho riaditeľa Matta Downieho by mala vláda rozmraziť vyplácanie príspevku na bývanie tak, aby pokryl rozdiel v nákladoch na bývanie, ku ktorému došlo za posledné mesiace. „Ako prioritu by mala schváliť stratégiu pre deväťdesiat tisíc cenovo dostupných sociálnych bytov, ktoré tak zúfalo potrebujeme.“

Simon Francis dodáva: „Potravinové banky, tepelné banky, ľudia zomierajúci v sanitkách, lebo musia hodiny čakať pred nemocnicami, ľudia zvažujúci samovraždu, lebo netušia, ako si v zime zakúria – toto všetko sa stalo normálnym v našej krajine, v ktorej vláda uprednostňuje zisk – hlavne zisk energetických podnikov – pred domácnosťami a službami občanom.“ Energia by podľa neho mala byť pre nízkopríjmové domácnosti zadarmo. „Uhraď by ju mali príjmy štátu z vyšších taríf za elektrickú energiu, používanú nad rámec nevyhnutých potrieb, vyšších daní z ropy a plynu, a zo zastavenia miliónov, ktoré denno-denne plynú na dotovanie ťažby týchto drahých palív, ktoré navyše ničia životné prostredie. Nesmieme dovoliť vydieračským nadnárodným spoločnostiam, aby nás dostávali do takéhoto zúfalstva.“

Článok pôvodne vznikol pre Medzinárodnú sieť streetpaperov, The Big Issue UK.

Nezdolný a vďačný

Dagmar Gurová

Martina Bartalová

Náš predajca Marián hovorí, že žije pre humor a NOTA BENE. Oboje spája na predajnom mieste pred Ružinovskou poliklinikou v Bratislave, kde stretáva aj vážne chorých ľudí. Hoci by sa mohol sťažovať, teší sa z toho, čo má.

K domu sa vyvezie po kovo-vej rampe, k bytu priestranným výťahom. Marián sa pohybuje na elektrickom vozíku a bez týchto vymožeností by ostal uväznený vo svojom prenajatom mestskom byte. Starý panelák, v ktorom býva, nedávno prešiel väčšou obnovou. Rampu si však s viacerými imobil-nými nájomníkmi museli vybojovať, aby tam mohli žiť čo najviac nezá-visle a dôstojne.

„Ak potrebujem pomoc, vypý-tam si ju,“ hovorí Marián. Inak chce všetko zvládnuť sám. Tento postoj mu roky pomáha nepoddať sa vážnemu ochoreniu. Ako postu-povalo, musel vymeniť paličku za mechanický vozík. Vystriedal ich

niekoľko. Časom, keď už na presun potreboval motor, dal ich opraviť a daroval ich Ružinovskej polikli-nike, pred ktorou predáva NOTA BENE. „Denne tu vídam ozajstné ľudské trosky. Zmení to pohľad na život. Človek je vďačný za to, čo má.“

Teplo domova

Marián je vďačný napríklad za garsónku, ktorú si prenajíma od mesta. „Čakal som na ňu štrnásť rokov,“ pripomína. O svoj byt prišiel po rozvode, nechal ho bývalej manželke. Dlho žil v Čechách, a keď sa presťahoval do Bratislavy, býval v ubytovniach. „Najskôr som mal rôznych spolubývajúcich, ktorých

som si nemohol vyberať. Často to boli ľudia, ktorí sa rovno z práce ponáhľali do krčmy, a tak to býva-nie s nimi aj vyzeralo.“

Pre Mariána to bolo o to ťažšie, že má rád čistotu, poriadok a pokoj. Už vtedy bol na invalidnom dôchod-ku. Privyrábal si predajom nášho časopisu, a práve to mu umožnilo našetriť si viac na samostatnú izbu. Na ubytovniach však nikdy nie je úplné súkromie. Nie sú vybavené ani pre ľudí, ktorí sa horšie pohy-bujú alebo majú vážnejšie zdravot-né problémy. Marián získal byt vo chvíli, keď ho už naozaj súrne po-treboval.

Bol v pôvodnom stave, so starou linkou a drevenými oknami, cez

ktoré prefukovalo. „Nedali sa ani otvoriť. Takéto okná mal kedysi ešte Žižka,“ žartuje. Postupne ich vymenil za plastové. A teraz, keď sa dokončilo zateplenie domu, je tam oveľa teplejšie. To skutočné teplo domova však robí atmosféra, ktorú okolo seba Marián šíri. Je to zmes elegancie, dôstojnosti a nad-hľadu, ktorý zachováva v každej situácii.

Ľudia a humor

Dnes by sa už nezaobišiel bez svojej osobnej asistentky. Pomáha mu v domácnosti či s vybavovačka-mi na úradoch, no predovšetkým je dobrou kamarátkou. „Veľa sa spolu nasmejeme,“ hovorí Marián, známy vtipnými poznámkami. „Nič iné ako humor mi už neostáva,“ komentuje. „Akurát musíš vedieť, komu čo mô-žeš povedať.“

Marián je vďačný za ľudí, kto-rých môže pobaviť a rozosmiať. Na predajnom mieste ho spoznávajú zákazníci, ktorým ponúkal NOTA BENE ešte na Červenej pošte či na Zochovej. K jeho známym patrí aj mnoho ľudí zamestnaných v po-liklinike a okolí. „Cez pandémiu som dva roky nepredával. Bolo to veľmi ťažké obdobie. Teraz som šťastný, že som zase medzi ľuďmi. Prídem na iné myšlienky a mám dôvod, aby som každý deň vyšiel z domu.“

Predaj mu dáva pocit, že niekam patrí. Stále mu tiež pomáha dopĺňať príjem. Marián toho nepotrebuje veľa, ale invalidný dôchodok by mu na nájom aj na život nestačil. Cez pandémiu si musel vystačiť s tým, čo si predtým ušetril. Peniaze sa rýchlo mýňali. „Teraz si niečo za-robím každý deň. Je to úplne iný pocit.“

Pochvaľuje si, že mu pravidel-ne dovážame väčší počet časopisov, knihy i kalendáre. Cestovanie do našej výdajne by bolo preňho príliš komplikované. Istý čas mu zásoby na predaj prinášala osobná asis-tentka. „Som rád, že to už nemusí robiť. Bol to ťažký náklad.“

Jediná možnosť

Ďalšou z vecí, za ktoré je vďačný, je elektrický vozík. S pomocou asis-tentky ho vybavoval rok a pol. Pred

pandémiou ho na predajné miesto vozil taxík. Známy taxikár sa však medzičasom odsťahoval a Marián teraz zvládne celú cestu na vozíku. Donedávna bol pred poliklinikou rozbitý chodník, ktorý znalci miest-nych pomerov premenovali na tan-kodrom. „Už je opravený. Bez prob-lémov tadiaľ prejdem.“ Na trase, ktorá vedie zväčša cez sídlisko, je niekoľko dier. Marián hovorí, že už ich má v oku a dokáže sa im vyhnúť. Na predajné miesto sa od začiatku vozil sám. „Tak sa človek najlepšie učí, keď sa musí spoliehať len sám na seba,“ vysvetľuje.

Pred poliklinikou občas niekto, kto chodí po vlastných, prehodí, aké by bolo fajn mať taký vozík. „Ho-vorím, dajte mi zdravé nohy a ja vám ho venujem,“ reaguje Marián. Jeho choroba sa prvýkrát ozva-la pred tridsiatimi štyrmi rokmi.

„Bol som mladý, neuvedomoval som si naplno, čo to znamená. Až keď mi primár v Brne doniesol nejaké články, pochopil som, do čoho idem. Povedal, že ak by som za mlada je-denásť rokov nehrával hokej, možno by som už nechodil.“

Marián veľa prekážok zvládol vďaka pevnej vôli a odhodlaniu. „Veľmi mi pomohlo aj NOTA BENE,“ dodáva. Na stenách svojho bytu má zarámované obrazy. Niektoré s ním putujú ešte z čias ubytovní. Iné sú novšie. Marián hrdo ukazuje zarámovaný plagát z našej zbierky, ktorú pomáhal propagovať svojou tvárou a príbehom. „Veľmi si cením aj tento druhý s krásnym odkazom, ktorý som dostal k dvadsiatemu výročiu časopisu. Čo iné by som mohol robiť, ako predávať NOTA BENE? Prakticky už len kvôli tomu žijem.“

Soňa by čakala ako darček k štyridsiatke všeličo. ALS ani náhodou.

Sama nič nezvládnem

 Lucia Bucheňová Alan Hyža

Vie, že sa vydala za najlepšieho muža na svete. Vedela to vtedy pred x rokmi, keď bola bielou nevestou, ale časom sa jej to len a len potvrdzuje. „On je neskutočný,“ zasmejú sa jej oči. Soňa. Kedysi nevedela obsedieť. Dnes?

„Sama už nezmôžem nič.“ Soničke pred štyrmi rokmi diagnostikovali jednu z najdesivejších diagnóz – amyotrofickú laterálnu sklerózu, v skratke ALS. Postupne jej „odchádzajú“ všetky svaly, pacienti väčšinou končia na polohovacej posteli, nedokážu ani rozprávať. A najsmutnejšie je, že človek si všetko uvedomuje, pretože mozog a srdce fungujú prakticky do poslednej chvíle... Ale dosť bolo pochmúrnych rečí.

Soňa je veselá kopa, počas našej debaty nepadla ani jedna slza, je totiž rada, že ešte je, ako je. V byte rozvoniava brokolicová polievka, ktorú varí manžel Daniel, po obede si spolu dajú kávičku, pôjdu asi na prechádzku, zoberú aj Dafne. „Psa som dostala raz na Vianoce a odvtedy sme verné partáčky. Keď zakašlem, okamžite beží k mužovi a potom ku mne. Aj toto štvornohé stvorenie sa o mňa bojí,“ s úsmevom povie Soňa. Rozpráva trošičku kostrbatejšie, priznáva, že jazyk jej meravie.

Dlho pracovala v okenárskej firme v kancelárii. Potom prešla na podobnú pozíciu v Rakúsku, a keď tam firma skončila, našla si miesto upratovačky. Všetko začalo ukazovák. Pri domácom upratovaní si všimla, že jej trpne. Doktorka ju poslala na vyšetrenie karpálneho tunela, nič sa však nepreukázalo. „Ale prst sa nelepšil. Postupne ma to stále viac znervózňovalo.“ To bolo okolo roku 2015.

O dva roky neskôr jej kolegyne hovorili, prečo kríva, či ju niečo bolí. Soňa si to ani neuvedomovala. Zašla k neurológovi. Urobili jej diferenciálnu diagnostiku, prakticky hneď ju poslali do špitála a vo februári 2018 sa potvrdila ALS. „Lekári mi vlastne nič nepovedali, až som si zastavila pani doktorku na chodbe a chcela som od nej informácie na rovinu. Tak som sa dozvedela, že mám nevyliciteľnú chorobu, že je to nezvratné a mám si užívať každú chvíľu jeden deň.“

Dostala to ako darček k blížiacej sa štyridsiatke. Zložilo ju to? „Nie. Moja staršia, dnes dvadsaťštyriročná dcéra Soňa má totiž od dvanástich sklerózu multiplex. To ma teda zložilo, to bol šok, strach, zúfalstvo. Keď oznámili chorobu mne, povedala som si, že som bližšie k Soničke, že sme si rovnocennejšie.“ Pri skleróze multiplex na rozdiel od ALS existuje liečba, ktorá výrazne spomalí alebo zabrzdí progres. Soňa dnes študuje na vysokej škole, má priateľa a môže si plánovať aj rodinu, samozrejme, pod dohľadom lekárov.

Veľká Soňa? „Keď vám profesor neurológie stroho povie – žite naplno, nevieme vám pomôcť, to zabolí. Pacient s ALS vlastne k lekárom už chodiť nemusí, načo. Nech nikoho neotravujeme, zavrieme sa doma a čakáme na koniec.“

Soňa má ešte mladšiu dcéru Dianku. Má dvadsať a tiež je z nej vysokoškolačka. Aj kvôli deťom chce byť čo najdlhšie tu.

Skúšala rehabilitácie, doma denne s mužom cvičí, niekoľkokrát absolvovala transplantáciu kmeňových buniek v Kyjeve. Vždy jej to pomohlo, mala pocit mierneho zlepšenia. Teraz sa kvôli vojne do Kyjeva tak ľahko nedostane.

Pol roka po stanovení diagnózy stále pracovala. Potom musela odísť do invalidného dôchodku. S paličkou zvládala chôdzu. Čoraz ťažšie sa obliekala, umývala. Od minulého roka definitívne nasadla na vozík. Jej svetom nie je zďaleka iba posteľ. Prebúdzanie je dlhšie, pomalšie, ale režim musí byť. Manžel ju presunie na toaletu, urobí jej hygienu, oblečie, nakrémuje, učeše. Soňa väčšinu dňa presedí v obývačke. Keby sme tu neboli, možno by pozerala telku alebo čítala. Zatiaľ si sama pretočí stranu v knihe. „Trvá to, ale ide to,“ zasmie sa sympatická Soňa a vzápätí posúva prsty k nosu, aby ukázala, že aj poškrabať sa ešte vie. „Hoci na čelo by som to už nedala.“ Zväčša ju krmia, hoci občas sa snaží vidličkou najesť aj sama.

Soňa je realista. Neplánuje si nič, nevie, čo bude zajtra. O to viac sa teší z maličkostí. „Vlastne by som sa vedela radowať aj z novej bezbariérovej kúpeľne, len treba ešte našetriť peniaze, hoci fakt neviem z čoho.“ Priestrannejšia kúpeľňa by uľahčila život aj Danielovi. „Kde sú tie časy, keď som mala 55 kíl? Váha išla hore, veď nie je pohyb. Je mi ľúto manžela, má to so mnou fakt doslova ťažké,“ pousmeje sa. Pozrie k oknu a s humorom jej vlastným poznamená: „Kebyže sa vládzem hýbať, veľmi by som si vychutnala upratovanie. Nefrlem, len konštatujem. ALS mi dala aj dobré veci – naučila ma trpezlivosti, pokore a vďačnosti. Bodaj by som v takomto stave bola ešte dlho. Len ide zima, po každej sa mi stav zhorší, tak mi držte palce, a už nech príde jar,“ lúči sa s nami s láskou v očiach a s chytľavým smiechom Soňa. Neskutočne silná a skvelá žena.

Časopis Nota bene poskytuje priestor OZ Medzi nami, aby pomohlo sociálne slabším rodinám a rodinám s postihnutým členom. Ide o ľudí, ktorí sa ocitli v ťažkej situácii. Možno sa nájde niekto, koho tento príbeh osloví. Aj Váš príspevok sa použije na bezbariérovú kúpeľňu pre Soňu.

Číslo účtu: 4 040 218 205/3100 (Primabanka).
IBAN: SK85 3100 0000 0040 4021 8205, SWIFT: LUBA SKBX.
Pripíšte poznámku – Soňa.

Kontakt na OZ medzi nami: 0905 910 827 alebo 0905 240 389 (medzinami@zoznam.sk).

Uverejňované príbehy nie sú príbehmi predajcov NOTA BENE a prípadné otázky, prosím, adresujte OZ Medzi nami.

Lenka Kukurová

Strach z neznámeho

V malom tma-vom priestore je tes-no. Počuť len hučanie motora a po stenách sa mihajú krátke záblesky svetla. Po chvíli si oči privyknú a v tme začnú rozoznávať siluety nehybných sediacich a stojacich postáv a naskladaných krabíc. Okamžitým reflexom je potreba dostať sa von na vzduch. Dvere sú však zatvorené a nie je jasné, kedy sa otvorí.

Takýto zážitok si mohli odniesť návštevníci umeleckého diela Hope Tour (Zájazd nádeje) českého autora Lukáša Houdka. Umelec vytvoril maketu prepravného kontajnera, do ktorého bolo možné vstúpiť, no človek netušil, čo ho dnu čaká. Dvere sa privreli a po dobu približne dvoch minút ostali zatvorené. Tento krátky čas stačil na intenzívnu skúsenosť s pobytom v nepohodlí a v neistote.

Houdek v diele priblížil situáciu utečencov a migrantov, ktorí sa takýmto spôsobom pokúšajú cestovať za nádejou, slobodou či lepšou budúcnosťou. Na malú chvíľu sa každý mohol ocitnúť v ich koži. Zažiť zmes všetkých pocitov, ktoré s takouto situáciou súvisia: neistota, strach, prekvapenie, nekomfort, zmätok... Všetkým pritom bolo jasné, že ide iba o umenie. V realite býva takáto nelegálna cesta za hranice často spojená aj so strachom z uväznenia alebo o život.

Aj takáto krátka skúsenosť dokáže viesť k prehodeniu vlastných postojov. Človek sa môže vcítiť do situácie niekoho, koho predtým považoval za úplne odlišného od seba. Po pár minútach je každému jasná absurdita vyhlásení, že ľudia na úteku takúto cestu absolvujú len tak, z nejakého rozmaru.

Dielo vzniklo v roku 2016 a prezentované bolo v galériách v Bratislave a v Prahe, ale aj v uliciach Brna. Bolo to v dobe, keď verejný priestor plnili nenávistné komentáre k utečencom, ktoré prichádzali aj od politickej reprezentácie. Od začiatku Putinovej agresie na Ukrajine sa nepredstaviteľná vojnová realita dostala bližšie k nám. Do pomoci ľuďom na úteku sa našťastie zapojilo obrovské množstvo ľudí. I tak sa dá pokúsiť poraziť tmu.

Autorka je kurátorka umenia a aktivistka.

Príbeh plný príbehov

Zuzana Mojžišová

Dedinskí ľudia sa všetci musia presťahovať do Mesta. Celý vidiek sa totiž čoskoro premení na Rekreačnú zónu. Príde ju otvoriť pani Prezidentka. Mesto je šanca – hlásajú transparenty. „*V lesích a na polích, loukách a lánach zůstali jen losi, vlci, sobi a můjvalovci...*“ A neobývané, chátrajúce domy. V hlavách Úradníkov a Činiteľov ten plán vyzerá dobre, lenže jednu vec totálne nedomysleli. Kde budú bývať všetci tí ľudia, čo sa za krátky čas povinne nahrnuli do Mesta? Na to Činitelia nie a nie prísť. Nehce sa im naďalej si kaziť príjemné spoločné posedenia pri dobrom papkaní, preto vyriešením katastrofálnej bytovej situácie poveria Nýmandov, teda tých, čo síce majú dobré vzdelanie, no nepodarilo sa im poriadne sa zachytiť spoločenského rebríčka. Vytvorí sa úrad zvaný Archív, aby Nýmandi zostali v anonymite. Dom číslo 62 na ulici Raatteentie sa stane laboratórnou skúmovkou, z ktorej zaručene vykvasí správna taktika na zvládnutie krízy. Bude vypracovaný dotazník, budú nastražené odpočúvacie ploštice a namontované priemyselné kamery. Defilé životných príbehov nájomníkov a Nýmandov môže začať...

Knižka doma jedného z najpopulárnejších fínskych spisovateľov Kariho Hotakainena s jednoduchým názvov Příběh (dybbuk 2022, preklad Vladimír Piskoř) je nezvyčajná. Vynikajúca. Atmosférou síce dystopická, v mnohých ohľadoch však až zarážajúco pripomína terajší čas a súčasné miesta. Ale veď to sa vlastne dystopiám pravidelne stáva, vďaka ich postupom sa môžeme dostať hlbšie pod kožu nášho tu a teraz. V Hotakainenovom románe je ešte aj obsah dobré čítanie: Začátek, Prostředek, Konec a začátek konce, Konec, Začátek konce. Tento Fín je fakt vtipný autor, jeho humor je občas dosť šibeničný, v úlohe rozprávača Příbehu sa občas aj nahnevá, občas zosmutnie. Je stylisticky bravúrny a formálne nápaditý. V rozhovore pre Helsinskú literárnu agentúru povedal, že byť originálnym autorom je zložité, lebo rozprávanie príbehov sa praktizuje už veľmi veľmi dlho. „Všetky príbehy už boli vyrozprávané tisíckrát a každý spisovateľ sa k nim snaží pridať niečo nové alebo vytvoriť nový spôsob videnia vecí. (...) Spisovateľ si musí myslieť, že je originálny, aj keď je to takmer nemožné.“

Málokto rád vypĺňa úradné formuláre, ale čítať si ich už vyplnené v podaní Kariho Hotakainena je super.

Daniel Pastirčák

Chlad, ktorý zahreje

Dom to bol krásny, i keď starobylý. Velikánske okno, zložené z malých okienok osadených v drevenej mriežke, zaplňalo celú čelnú stenu. Zvrchu ho v zelených strapcoch zacláňalo lístie brečtanu, ktorým bol dom zvonku obrastený. Izba bola priestranná, veľké okno ju otváralo do záhrady s okrúhlym rybníkom, až sa zdalo, že jej priestor voľne pokračuje do diaľky. Niekoľko žltých, červených a modrých okienok žiarilo v šikmých lúčoch večera magickým svetlom ako Chagallove vitráže.

A predsa som sa na tom krásnom mieste cítil neútulne. S prichádzajúcou nocou sa medzi staré múry vkrádala zima. Prvá noc bola pre mňa ťažká. Za oknom žiarili studené hviezdy a na mojom tele sa ježila husia koža. Posteľ mi neponúkla nič, iba tenkú deku. Chvel som sa pod ňou až do rána. Uhádlí ste. Ten dom bol v Anglicku. Telu trvalo, kým sa jeho termostaty, rozmazané vykúrenými slovenskými bytmi, prestavili na požadovanú teplotu.

Blíži sa december a po ňom január. Ruská vojna na nás zavanula hrozbou zimy. Neúsporným teplom rozmazané telá sa sťažujú. Kvôli vzdoru Ukrajiny budeme trpieť zimou. Nech sa vzdajú a my budeme v teple. Na Ukrajine zatiaľ otcovia, synovia, dcéry i matky pochovávali zavraždené telá svojich milovaných do studenej zeme. Ruskí zabijaci tie telá pália v horúcich plameňoch pojazdných krematórií. Tvár mi horí od hanby. Spamätajme sa, budme solidárni! Chladnejšie byty prijmime ako naše spojenectvo s ich utrpením. Prežijeme anglickú zimu, no zahreje nás láska.

Zuzana Uličianska

Termoregulácia spoločnosti

Tepló má zvláštnu povahu – berieme si ho osobne, zrejme preto, že sa nám dostáva doslovne pod kožu. V kanceláriách i domácnostiach sa zvädzajú ľúte boje o nastavenie kúrenia, pretože máločo vie vydesiť človeka (Briti sa nerátajú) viac, ako predstava, že mu bude zima. Azda len to, že mu bude teplo, prípadne priteplo, ako si podaktorí projektujú na celú spoločnosť. Je to asi smiešne, ale neviem, z akého dôvodu sa teplým hovorí teplí. Pretože samičky preferujú teplejší úkryt ako samci, vraj z dôvodu, aby si aspoň občas od seba oddýchlí? Nech je to akokoľvek, je to vlastne trefné označenie. Teplo je totiž súčasťou istého spektra podobne ako svetlo, zvuk, sexuálna orientácia, gender identita a mnoho ďalších vecí na tomto našom podivnom svete. Chápem, že je to škandalózne tvrdenie, proti prírode, povedali by niektorí, ale o tomto „objave“ sa dozvedeli už aj bulvárne časopisy a teraz s obľubou ponúkajú svojim čitateľom testy na to, ako veľmi gej sú.

Ak sa politici bijú do prs, že boh stvoril muža a ženu, je to intelektuálne na tej istej úrovni, akoby hovorili, že sú za zimu a teplo.

A potom je tu obraz pomýleného otca pomýleného dieťaťa, ktorý najviac zo všetkého potrebuje deklarovať, že jeho syn nebol teplý. Pretože psychopatická nenávisť k celým skupinám ľudí a zjavná neschopnosť komunikovať s rovesníkmi, to všetko sa predsa dá schovať pod tichú a úctivú povahu či boj za „prirodzenú“ termoreguláciu spoločnosti.

Tepló nie je komodita, ale služba, vypočula som si práve v rádiu od nejakého experta na vykurovanie. Neviem, či to má nejaký súvis s témou, ale zaujalo ma to. Možno nie je náhoda, že v angličtine sú si slová heat (teplo), heart (srdce) a hearth (ohnisko) také podobné. Každý a každá môže byť Teplárňou – zaznelo na tom nešťastnom mieste pod naším národným zámkom.

Dorota Nvotová

Bez neho zamrzneme

Stála tam pred šestnásttisíc ľuďmi, ale ako keby tam stála sama. Mala za sebou desiatky rečníkov a vyčnievala tou najväčšou možnou pokorou. Vyčnievať pokorou nie je ľahké. V momente, keď vyslovila slovo „prepáčte“, zastal čas. Z očí sa mi začali rinúť slzy, a nebola som sama. Najvyššia ústavná činiteľka sa ospravedlnila za úkladnú vraždu spáchanú z nenávisťi k LGBT+ menšine. Ona sa ospravedlnila. Pomenovala pár vetami celú situáciu viac, ako keby o tom vznikol sedemstostranový román. Zatienila všetkých – všetkých, čo vykrikujú „ačohentizmus“, všetkých, čo chodia okolo toho ako okolo horúcej kaše, zatienila všetky moje rebelské statusy, všetko bolo zrazu irelevantné.

V tej chvíli som nevnímala rozdiel medzi prezidentkou a duchovnými vodcami, ktorí pohli dejinami. Urobila to s takým citom, naliehavosťou, ale predsa pokojom, že sa nedalo inak, len si okamžite vstúpiť do vlastného svedomia. A napriek trafeniu klinca po hlavičke nikoho neurazila, nezväčšila tie obrovské priepasti medzi ľuďmi.

V jej prípade by som povolila klonovanie. Berme si príklad z toho, ako má vyzerat ľudské teplo. Bez neho tu zamrzneme. Aj keď by sme náhodou mali čím kúriť túto zimu. Zamrzneme, a zaslúžime si zamrznúť, ak sa okamžite nepreberieme z letargie, ktorá nás núti tolerovať zlo, ktoré sa nás zdanlivo netýka. Týka sa totiž všetkých. Dobro nie je relatívny pojem, dobro a súcít nie sú slová, je to stav bytia, ktorý by sme si mali navodzovať v každej možnej situácii. Každý krok by mal byť presiaknutý konaním dobra a rozdávaním súcitu. Každé jedno náboženstvo sveta nám tak káže.

A napriek tomu, že sa v húfoch k nejakému náboženstvu hlásime, na našej spoločnosti vidieť pravý opak. Pijeme za volantom, ako keby sme si vôbec nevedeli predstaviť, že na tej zastávke môže byť naše dieťa. Hejtujeme inakosť, ako keby sme si nevedeli predstaviť, že aj náš potomok sa môže narodiť s inou orientáciou. Fandíme Rusom vo vojne, akoby sme si nevedeli predstaviť, že aj my sme sa mohli narodiť na Ukrajine. Nedodržiavali sme hygienické opatrenia a odporúčania na očkovanie, akoby sme si nevedeli predstaviť, že aj my môžeme raz byť rizikovými pacientami. Sme sebeckí, chladní, apatickí a zaslúžime si poriadne na zadok.

Ale niekde spí nádej. Keď sme si dokázali zvoliť túto prezidentku, aspoň ju počúvame. V kritických momentoch nám môže byť návodom, ako tvoriť, udržať a šíriť ľudské teplo.

Nová kniha Zuzany Csontosovej
plná humoru, fantázie a dobrodružstva

Autorka
kníh Zatúlaný
gombík a Lebo
medved'

KÚPITE LEN U PREDAJCOV
NOTA BENE

Vydanie knihy bolo realizované s finančnou podporou
Nadácie Slovenskej sporiteľne